

Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Кафедра історії України

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор _____
“ ____ ” _____ 20__ р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Історія України

напрямок підготовки: 6.050103 «Програмна інженерія»

спеціальність 112 «Інженерія програмного забезпечення»

інститут, факультет історії, політології і міжнародних відносин

Робоча програма з історії України для студентів за напрямом підготовки «Програмна інженерія», спеціальністю «Інженерія програмного забезпечення» «___» _____, 2017 р. – ___ с.

Розробники: (вказати авторів, їхні посади, наукові ступені та вчені звання)
доцент кафедри історії України, кандидат історичних наук Єгрешій Олег Ігорович

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри історії України

Протокол від “5” вересня 2017 р. № 1

Завідувач кафедри історії України

_____ (доц.Райківський І.Я.)
(підпис) (прізвище та ініціали)
“ ___ ” _____ 2017 р.

Схвалено методичною комісією факультету, інституту.

Протокол від “___” вересня 2017 р. №

“ ___ ” _____ 2017 р.

Голова _____ (доц. Стефанюк Г.В.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань: 0501 - Інформатика та обчислювальна техніка, 12 Інформаційні технології		
Модулів – 2	Напрямок підготовки 6.050103 Програмна інженерія Спеціальність: 121 Інженерія програмного забезпечення	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		2017-й	2017-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання <u>Історико-краєзнавча робота</u> (назва)		Семестр	
Загальна кількість годин – 90		1-й	1-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 год. самостійної роботи студента – 3	Освітньо-кваліфікаційний рівень: Бакалавр	Лекції	
		16 год.	—
		Практичні, семінарські	
		14 год.	—
		Лабораторні	
		— год.	—
		Самостійна робота	
		60 год.	—
Індивідуальні завдання: — 10 год.			
Вид контролю: екзамен (1-й семестр).			

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 33/67

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

студент повинен засвоїти весь матеріал з історії України при допомозі поданих викладачем методичних рекомендацій, підготовлених семінарських занять, самостійної роботи, колоквиумів. Засвоїти важливі дати з історії України, орієнтуватися у визначенні історичних епох, їх основних проблем.

Завдання вивчення дисципліни: ознайомити студентів неісторичних спеціальностей з основною хронологією подій, періодизацією, історичними періодами, рубіжними датами і подіями, прізвищами дійових осіб, логікою історичного процесу у широкому всесвітньоісторичному контексті.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен

знати: _основні періоди історії України, перебіг основних подій, історичні факти, що взаємопов'язані із всесвітньою історією, діяльність і долю визначних постатей української історії, володіти важливими поняттями і термінами, “білі плями” історії України.

вміти: класифікувати факти і явища, які визначають епоху, визначати головні проблеми історичних епох, чітко формулювати обґрунтовану думку, конкретизувати зміст основних історичних понять і термінів. переосмислити стан розвитку сучасної української історичної науки, оскільки сьогодні відбувається нагромадження історичних знань, яке пов'язане із відкриттям для дослідників нових архівних фондосховищ і заборонених раніше історичних праць.

Мета проведення лекцій: ознайомити студентів зі складною і суперечливою історією рідної держави. Адже народ, що забуває власну історію, приречений раз у раз повторювати помилки минулого. Кожен загарбник намагався витравити з історичної пам'яті українців позитивні приклади, залишаючи і посилюючи натомість явища і події, які пригнічували національне достоїнство, гордість за свою країну і народ. Настав час об'єктивно, наскільки це можливо на даному історичному етапі розвитку, проаналізувати історію ідей і концепцій, що рухали Україну до незалежності, здобутої наприкінці другого тисячоліття нашої ери. Це основна мета проведення лекцій.

У результаті проведення лекційних занять студент повинен

знати: джерела, основну і додаткову літературу, позиції істориків з вивчення різноманітних проблем історії України, періодизацію рідної історії, їх хронологічну послідовність, визначення термінів і понять з різних періодів історії України.

вміти: орієнтуватися у хронології, відтворювати послідовність подій, визначати причини і наслідки історичних подій, визначати масштаб і динаміку історичних змін, чітко, встановлювати взаємозв'язки між історичними подіями, особами, поняттями, термінами, джерелами, користуватися історичними картами, схемами, плакатами.

Мета проведення практичних (семінарських, лабораторних) занять: поглибити вивчення окремих, найважливіших проблем історії України, дати можливість студентам ознайомитися із наявною спеціальною літературою, що стосується конкретних тем періоду. Навчити студентів працювати з документами, аналізувати їх, вилучати достовірну інформацію, прищеплювати студентам навички самостійної роботи. Виробляти вміння аргументувати свої погляди, вести дискусію, виступати з повідомленнями і рефератами, кваліфіковано задавати запитання.

У результаті проведення практичних (семінарських, лабораторних) занять студент повинен

знати: хронологічні межі існування Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, періодизацію, етапи її виникнення, час правління давньоруських князів; визначати терміни і поняття з давньоруської історії; показувати на карті межі Київської Русі і Галицько-Волинського князівств; визначати хронологічні межі існування українського козацтва; розглядати козацтво як явище світової історії; показувати на карті території Дикого Поля і Великого Лугу, дніпровські пороги, напрямки козацької колонізації, місця розташування запорізьких січей, напрямки походів козацьких походів; визначати причини, хід та наслідки національно-визвольних повстань українського народу кінця XVI – першої третини XVII ст.; хронологічну послідовність подій Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст.; хронологічну послідовність подій Української революції 1917–1921 рр.; причини поразок національно-державницьких змагань 1917–1921 рр.; хронологічну послідовність подій з історії України міжвоєнного періоду; особливості проведення нової економічної політики, українізації, індустріалізації, колективізації в радянській Україні; хронологічну послідовність подій Другої світової війни і німецько-радянської війни для України, основні періоди перебігу подій війни на українських землях, співвідносити їх з подіями в країнах Європи та світу.

вміти: характеризувати діяльність київських князів, їх внутрішню і зовнішню політику, історичне значення діяльності, позитивні і негативні наслідки; характеризувати передумови, значення і наслідки запровадження християнства; показувати на карті території проживання слов'янських племен, напрямки походів київських князів, місця найбільших битв із кочовиками; територію Київської Русі за Святослава, Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха.; характеризувати політичну діяльність галицьких і волинських князів другої половини XI – XII ст., Романа Мстиславича, Данила Галицького і їх наступників, з'ясовувати причини занепаду Галицько-Волинського князівства (внутрішні і зовнішні чинники); характеризувати причини, передумови та процес виникнення українського козацтва; з'ясовувати місце козацтва в господарській колонізації Дикого Поля; визначати особливості військово-політичної організації козацтва, риси державності в устрої Запорізької Січі; з'ясовувати значення та наслідки участі козацтва у Хотинській війні; з'ясовувати значення повстань кінця XVI – першої третини XVII ст. у розгортанні національно-визвольної боротьби українського народу; показувати на карті напрямки походів повсталих, місця битв між українськими повстанцями і поляками; з'ясовувати передумови, причини,

рушійні, сили, перебіг основних подій Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст.; характеризувати програму розбудови української держави; характеризувати внутрішню і зовнішню політику Гетьманщини; давати власну оцінку діяльності Б.Хмельницького; показувати на карті територіальні зміни, що відбулися внаслідок Національно-визвольної війни; українські землі, що не увійшли до складу Гетьманщини; з'ясовувати причини Лютневої революції 1917 р. в Росії та її наслідки для України; характеризувати особливості суспільно-політичного життя цього періоду; визначити склад Центральної Ради і значення її діяльності; аналізувати причини прийняття, зміст та значення універсалів; показувати на карті територію УНР; характеризувати наслідки повалення Тимчасового уряду для України, зміст ультиматуму РНК; аналізувати зміст Берестейського мирного договору та його наслідки для України; характеризувати зміст IV Універсалу та його історичне значення; розкривати сутність внутрішньої і зовнішньої політики гетьманату, ставлення різних політичних сил до окупаційних властей та гетьманського режиму; з'ясовувати причини селянських повстань 1918 р. та їх наслідки; показувати на карті Українську державу; характеризувати процес утворення Директорії, її склад, політичний курс, причини поразки; показувати на карті територію УНР, напрямки інтервенції Антанти, лінію просування радянських військ територією України; характеризувати особливості національно-визвольного руху на західноукраїнських землях 1918–1919 рр.; аналізувати соціально-економічні перетворення, які відбулися в ЗУНР, дипломатичну діяльність держави; характеризувати процес створення і причини поразки ЗУНР; показувати на карті територію ЗУНР, кордони сусідніх держав, напрямки наступу польських військ; характеризувати радянсько-польські відносини; зміст Варшавської угоди між Польщею і УНР; підсумки радянсько-польської війни; основні події боротьби радянських військ із врангелівцями і махновцями; характеризувати міжнародне і внутрішнє становище УРСР на початку 20-х рр. XX ст.; з'ясовувати підґрунтя запровадження непу як нової моделі господарювання, його сутність; аналізувати особливості політики “воєнного комунізму” і непу; визначати особливості впровадження непу в Україні, причини і наслідки протиріч; визначати зв'язок між непом, українізацією і розвитком культури у 20-ті роки; показувати на карті зміни територіально-адміністративного устрою України, кордони республіки 20-х рр. XX ст.; з'ясовувати причини згорання непу і переходу до форсованої індустріалізації, труднощі й особливості індустріалізації; визначати загальні підсумки індустріалізації; характеризувати причини, етапи здійснення, методи і наслідки суцільної колективізації; з'ясовувати передумови, масштаби, наслідки голодомору 1932–1933 рр.; з'ясовувати зв'язок між сталінською модернізацією України і розвитком культури у 30-ті рр. XX ст.; характеризувати особливості розвитку культури цього періоду та її досягнення; з'ясовувати причини кардинальних змін у структурі українського суспільства; характеризувати становище західноукраїнських земель у складі іноземних держав у міжвоєнний період, порівнювати їх економічний розвиток, політичне життя, склад населення; показувати на карті українські землі, що входили до складу Польщі, Румунії,

Чехословаччини; показувати територію Карпатської України; характеризувати радянсько-німецький пакт про ненапад та таємний протокол до нього, їх роль у розв'язанні Другої світової війни та подальшій долі українських земель; з'ясувати сутність суперечливого процесу приєднання до УРСР західноукраїнських земель та їх радянізації; показувати на карті території українських земель, приєднаних до СРСР за радянсько-німецькими договорами 1939 р.; характеризувати хід бойових дій на території України, причини поразок Червоної Армії; характеризувати німецький окупаційний режим в Україні; порівнювати діяльність течій руху Опору на території України із загальноєвропейським рухом Опору: склад, методи боротьби; називати операції радянських військ зі звільнення території України; характеризувати соціально-економічне становище українських земель під час війни; показувати на карті основні напрямки наступу німецьких військ, місця найвідоміших битв та військових операцій, напрямки наступів Червоною Армією територією України, лінії фронтів, окупаційні зони, на які була розділена територія України, територію дій течій руху Опору.

3. Програма навчальної дисципліни

Перший семестр.

Змістовий модуль 1. Історія України від найдавніших часів до кінця XVIII ст.

Тема 1. Вступ. Найдавніші часи в історії України.

Тема 2. Київська Русь.

Тема 3. Галицько-Волинська держава.

Тема 4. Українські землі у складі Литви і Польщі (друга половина XIV – початок XVI ст.).

Тема 5. Виникнення козацтва. Запорізька Січ.

Тема 6. Українські землі у складі Речі Посполитої (остання третина XVI – перша половина XVII ст.).

Тема 7. Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст. під проводом Б. Хмельницького.

Тема 8. Політичне становище України в другій половині XVII ст.

Тема 9. Українські землі у складі Російської імперії у XVIII ст.

Тема 10. Українські землі у складі Речі Посполитої у XVIII ст.

Змістовий модуль 2. Історія України XIX – початку XXI ст.

Тема 1. Українські землі у складі Російської імперії у XIX ст.

Тема 2. Українські землі у складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії у XIX ст.

Тема 3. Україна на початку XX ст.

Тема 4. Центральна Рада. Українська Гетьманська держава.

Тема 5. Директорія УНР. Західно-Українська Народна Республіка.

Тема 6. Українські землі у міжвоєнний період.

Тема 7. Україна в роки Другої світової війни (1939–1945).

Тема 8. Україна у складі СРСР (1945–1991).

Тема 9. Україна – незалежна держава.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усьо-го	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	ла б	інд	с.р.		л	п	ла б	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Історія України від найдавніших часів до кінця XVIII ст.												
Тема 1. Вступ. Найдавніші часи в історії України.	10	2	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–
Тема 2. Київська Русь.	9	2	2	–	–	3	–	–	–	–	–	–
Тема 3. Галицько-Волинська держава.	9	1	2	–	–	2	–	–	–	–	–	–
Тема 4. Українські землі у складі Литви і Польщі (друга половина XIV – початок XVI ст.).	10	1	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–
Тема 5. Виникнення козацтва. Запорізька Січ.		2	2	–	–	3	–	–	–	–	–	–
Тема 6. Українські землі у складі Речі Посполитої (остання третина XVI – перша половина XVII ст.).		2	–	–	1	1	–	–	–	–	–	–
Тема 7. Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст. під проводом Б. Хмельницького.		2	2	–	1	2	–	–	–	–	–	–
Тема 8. Політичне становище України в другій половині XVII ст.		2	–	–	–	3	–	–	–	–	–	–
Тема 9. Українські землі у складі Російської імперії у XVIII ст.		2	–	–	–	3	–	–	–	–	–	–
Тема 10. Українські землі у складі Речі Посполитої у XVIII ст.		1	–	–	1	1	–	–	–	–	–	–
Разом за змістовим модулем 1	51	17	8	–	3	23	–	–	–	–	–	–
Змістовий модуль 2. Історія України XIX – початку XXI ст.												
Тема 1.	9	2	–	–	–	3	–	–	–	–	–	–

Українські землі у складі Російської імперії у XIX ст.												
Тема 2. Українські землі у складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії у XIX ст.	9	2	–	–	1	2	–	–	–	–	–	–
Тема 3. Україна на початку XX ст.	10	2	–	–	1	2	–	–	–	–	–	–
Тема 4. Центральна Рада. Українська Гетьманська держава.	9	1	2	–	–	3	–	–	–	–	–	–
Тема 5. Директорія УНР. Західно-Українська Народна Республіка.	6	1	2	–	1	2	–	–	–	–	–	–
Тема 6. Українські землі у міжвоєнний період.		4	2	–	1	4	–	–	–	–	–	–
Тема 7. Україна в роки Другої світової війни (1939–1945).		2	2	–	1	3	–	–	–	–	–	–
Тема 8. Україна у складі СРСР (1945–1991).		2	2	–	1	2	–	–	–	–	–	–
Тема 9. Україна – незалежна держава.		1	–	–	1	2	–	–	–	–	–	–
Разом за змістовим модулем 2	57	17	10	–	7	23	–	–	–	–	–	–
Усього годин	90	16	14	–	10	46	–	–	–	–	–	–

5.1 Теми семінарських занять для студентів стаціонарної форми навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Модуль 1		
Змістовий модуль 1. Історія України від найдавніших часів до кінця XVIII ст.		
1.	Київська Русь.	2
2.	Галицько-Волинська держава.	2
3.	Виникнення козацтва. Запорізька Січ.	2
4.	Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст. під проводом Б. Хмельницького.	2
Змістовий модуль 2. Історія України XIX – початку XXI ст.		
1.	Директорія УНР. Західно-Українська Народна Республіка.	2
2.	Українські землі у міжвоєнний період.	2
3.	Україна в роки Другої світової війни (1939–1945).	2
4.	Україна у складі СРСР (1945–1991).	2

6.1 Теми практичних занять для студентів стаціонарної форми навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	—	—
2.	—	—
...	—	—

7.1 Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	—	—
2	—	—
...	—	—

8.1 Самостійна робота для студентів стаціонарної форми навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Вступ. Найдавніші часи в історії України.	2
2.	Київська Русь.	3
3.	Галицько-Волинська держава.	2
4.	Українські землі у складі Литви і Польщі (друга половина XIV – початок XVI ст.).	2
5.	Виникнення козацтва. Запорізька Січ.	3
6.	Українські землі у складі Речі Посполитої (остання третина XVI – перша половина XVII ст.).	1
7.	Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст. під проводом Б. Хмельницького.	2
8.	Політичне становище України в другій половині XVII ст.	3
9.	Українські землі у складі Російської імперії у XVIII ст.	3
10.	Українські землі у складі Речі Посполитої у XVIII ст.	1
11.	Українські землі у складі Російської імперії у XIX ст.	3
12.	Українські землі у складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії у XIX ст.	2
13.	Україна на початку XX ст.	2
14.	Центральна Рада. Українська Гетьманська держава.	3
15.	Директорія УНР. Західно-Українська Народна Республіка.	2
16.	Українські землі у міжвоєнний період.	4
17.	Україна в роки Другої світової війни (1939–1945).	3
18.	Україна у складі СРСР (1945–1991).	2
19.	Україна – незалежна держава.	2

8.2 Самостійна робота для студентів заочної і екстернатної форми навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	—	—
2	—	—

...	—	—
-----	---	---

9.1 Індивідуальні завдання для студентів стаціонарної форми навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Написати історико-краєзнавчу роботу з історії населеного пункту, де народився студент	10

10. Методи навчання

За джерелами знань використовуються такі методи навчання: лекція; семінари; самостійна робота; індивідуальна робота.

Провідне значення в навчальному процесі вищої школи відводиться **лекціям**. Вони визначають його зміст і спрямованість, у них дається систематичний науковий виклад історії України. Лекція як метод навчання має інформаційний характер, чіткий план. Структура лекції підпорядковується логіці предмета, вона не тільки стимулює конкретно-образне мислення, а й активізує логічне мислення слухачів, послідовно з'ясовує всі пункти плану. Предметом лекції є вивчення явищ, подій, процесів, що мають між собою зв'язки і залежності причинно-наслідкового характеру.

Досвідом доведено: коли студент приступає до вивчення тієї чи іншої теми, не прослухавши попередньо відповідної лекції, то відчуває при цьому неабиякі труднощі. За лекціями, як правило, йдуть семінарські заняття, які проводяться з метою: сприяти поглибленому засвоєнню студентами найбільш важливих і складних тем курсу; ознайомити студентів із наявною спеціальною літературою з даної проблематики, дати можливість для її опрацювання; виробити вміння самостійно працювати над документами та здійснювати їх науковий аналіз; навчити студентів аргументовано викладати свої погляди, простежувати причинно-наслідкові зв'язки, вести дискусію.

Студентові під час підготовки до **семінарського заняття** необхідно уважно опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати основні думки, продумати й скласти план чи тези свого виступу. На занятті він за бажанням або на вимогу викладача повинен відповісти на поставлені питання. Важливо чітко сформулювати тему доповіді, назвати опрацьовану літературу, а потім викласти матеріал, у кінці зробити відповідні висновки, виокремити судження, підкріплюючи їх прикладами. Якщо студент виступає з доповненням, то бажано, щоб також дав оцінку попереднім відповідям. При цьому йому дозволяється користуватися конспектом, але не слід, зрозуміло, читати свої записи дослівно.

Пропоновані плани семінарських занять з історії України охоплюють період від найдавніших часів до сьогодення. Кожне заняття містить план, а також список джерел і основної та додаткової літератури, які викладач рекомендує студенту для опрацювання. Зауважимо, що у списку немає змоги подати всю доступну літературу з тої чи іншої проблематики, студент може самостійно здійснювати бібліографічний пошук і використовувати інші видання. У пропонованих планах семінарських занять не вміщено найновішу

літературу, про неї можна довідатися на лекціях або шляхом самостійного пошуку в бібліографії або через електронні засоби інформації. Окремо виділяються узагальнюючі дослідження (підручники), що можуть бути рекомендовані при підготовці до змістових модулів та екзамену.

В кінці кожної теми подано методичні рекомендації, що містять короткий план відповіді на поставлені питання, звертають увагу студента на найбільш важливі аспекти піднятої проблеми. Головне їх завдання – розвиток розумових здібностей студентів під час самостійної роботи з навчальною літературою.

Методичні рекомендації насамперед покликані допомогти студентам в організації їхньої роботи з оволодіння конкретними вміннями, навичками та методичними знаннями. Проте це не єдине їх призначення. Зауважимо, що кожний вид занять має сприяти розвитку мислення студентів, формуванню узагальнених умінь.

Методичні вказівки мають відповісти студентам на такі запитання:

- Яка навчальна мета певної роботи, чого вона має навчити?
- Який зміст роботи, що треба зробити?
- Що для цього треба знати і вміти?
- Чому слід використовувати саме пропоновані засоби, а не інші?
- Як виконується робота?
- Коли і для чого набуті вміння будуть потрібні?

Необхідно намагатися, аби записи були стислими, проте змістовними, якнайповніше сприяли глибокому засвоєнню основних проблем, що розглядаються. Досягти цього можна, перш за все, вмілим підбором матеріалу, дотриманням стилю, де думка виражається досить коротко й лаконічно. Варто виділити найбільш яскраві факти, приклади, цифри, а також власні думки, що виникли в ході опрацювання матеріалу. На семінарах повинна домінувати не стільки пам'ять, скільки самостійне мислення, тобто не репродуктивне (відтворююче), а розвиваюче орієнтоване навчання. Досвідом доведено, що до вивчення студентом тієї чи іншої теми варто приступати, прослухавши попередньо відповідну лекцію, в якій викладач дає загальний огляд доступних джерел та історіографії, визначає зміст і спрямованість навчального процесу.

У ході семінарського заняття заслуховуються та обговорюються реферати з важливих і складних проблем. Їхнє зачитування розраховане на 10-15 хвилин. Реферат слід готувати, маючи чіткий план, виклад основного матеріалу, висновки, посилання на джерела і літературу, які подаються в кінці.

Пропоноване видання розраховане на студентів університету, де історія України є обов'язковим, але не профільюючим предметом. У методичному посібнику з історії України плани семінарських занять подані відповідно до навчальної програми, схваленої кафедрою історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Автор наголошує, що навчальні підручники з історії України (перелік яких рекомендується нижче) слід використовувати готуючись до кожного семінарського заняття. Тому вони не завжди вводяться в списки літератури до семінарів. Зрозуміло, що навчальна література є обов'язковою в підготовці до всіх занять.

1. Плани семінарських занять

Тема 1. Київська Русь

1. Передумови утворення держави на Русі. Норманська теорія походження Київської Русі.
2. Політичний розвиток Київської Русі у X ст.
3. Завершення процесу складання держави за Володимира Великого і Ярослава Мудрого.
4. Соціально-політичний устрій Київської Русі.
5. Київська Русь в часи феодальної роздробленості (кін. XI – XIV ст.).
6. Культура та історичне значення Київської Русі.

Ключові терміни та поняття

Бояри, великий князь, віче, давньоруська народність, данина, дружина, Золота Орда, кочовики, Києво-Печерська Лавра, літописи, митрополит, ранньофеодальна держава, “Руська Правда”, християнство, хрещення Русі.

Реферати

1. Давні літописні та історичні пам’ятки Київської Русі.
2. Християнізація Русі та її наслідки.

Джерела

1. Законодательство Древней Руси // Российское законодательство X – XX вв. – М., 1984. – Т.1.
2. Історія України: Документи, Матеріали / Уклад., комент. В.Ю.Короля. – К., 2001.
3. Літопис Руський. – К., 1989.
4. Повість минулих літ. – К., 1989.
5. Слово о полку Ігоревім. – К., 1992.
6. Хрестоматія з історії Української РСР. Т.1. – К., 1959.

Основна література

1. Археологія та стародавня історія України. Курс лекцій. – К., 1992. Лек. 20-22.
2. Борисенко В.Й. Нариси історії України. – К., 1993.
3. Велика історія України від найдавніших часів. – К., 1993. – Т.1.
4. Давня історія України: У 2 кн. – Кн.2. – Розділ 2. – К., 1995.
5. Історія України. Нове бачення. Т.1. – К., 1995.
6. Котляр М.Ф. Історія України в особах. Давньоруська держава. – К., 1996.
7. Субтельний О. Україна: історія. – К., 1993.
8. Толочко П.П. Київська Русь. – К., 1996.

Додаткова література

1. Грушевський М.С. Звичайна схема “руської” історії і справа раціонального укладу історії східного слов’янства // Вивід прав України. – Львів, 1991. – С. 7-13.
2. Грушевський М.С. Нариси історії Київської землі. – К., 1991.
3. Дорошенко Д.І. Нариси історії України. – Львів, 1991.
4. Канигін Ю. Від Аскольда до Олександра Невського // Дніпро. – 2001. – №3-4.
5. Котляр М.Ф. Полководці Давньої Русі. – К., 1991.
6. Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII – XIII вв. – М., 1982.
7. Прицак О. Походження Русі. Т.1. – К., 1997.
8. Ричка В.М. Київська Русь: проблеми, пошуки, інтерпретації // Український історичний журнал. – 2001. – №2.
9. Скоблик В.П. Історія Русі-України (XI – XII ст.) у контексті між цивілізаційних відносин (особливості тоянбіанської інтерпретації) // Український історичний журнал. – 1998. – №5.
10. Терещенко Ю.І. Україна і європейський світ. – К., 1996.
11. Толочко П.П. Історичні портрети. Із історії давньоруської і європейської політики X – XII ст. – К., 1991.
12. Толочко О.П. Коли перестала існувати Київська Русь? // Київська старовина. – 1992. – №6.

Література до рефератів

1. Моця О., Ричка В. Київська Русь: від язичництва до християнства. – К., 1996.

2. Рыбаков Б.А. Культура Древней Руси. – Ленинград, 1956.
3. Толочко П.П. Літописи Київської Русі. – К., 1994.

Методичні рекомендації

Дана тема є однією з центральних у курсі історії України. Особливу увагу слід звернути на опрацювання головних писемних джерел: давньоукраїнських літописів “Повісті врем’яних літ”, Київського, Галицько-Волинського. Саме їх свідчення дають можливість відтворити послідовну картину історії східних слов’ян, починаючи з кінця V ст., з’ясувати передумови утворення держави на Русі. При висвітленні **першого** питання розкрийте зміст та характер норманської теорії походження Русі стосовно української історії. Для глибшого розуміння цієї проблеми важливим є вирішення питання про спадщину киево-руської доби. Користуючись рекомендованою літературою, доведіть причетність цієї держави до українства. Зробити це вам допоможе стаття М.Грушевського “Звичайна схема “русской” історії і справа раціонального укладу історії східного слов’янства”.

Відповідаючи на **друге** питання, передусім варто відзначити, що Київська Русь – ранньофеодальна держава. Слід також підкреслити, що IX ст. є першим періодом історичного розвитку Київської Русі, коли відбувалось швидке територіальне зростання і поступова консолідація ранньофеодальної держави. Студент повинен охарактеризувати політичну діяльність перших київських князів Олега, Ігоря, Ольги, Святослава, показати відмінні сторони їх управління, зокрема, Ігоря та Ольги, Ольги та Святослава.

Третє питання логічно витікає із другого. Князювання Володимира Великого (980-1015 рр.) і Ярослава Мудрого (1019-1054 рр.) вважають другим періодом історичного розвитку Київської Русі. Студенту необхідно знати, що це період економічного та культурного розквіту Київської держави, досягнення нею вершини політичної могутності. Варто показати основні напрямки політичної діяльності цих князів. Надзвичайно важливим було запровадження Володимиром у 988р. християнства, яке прискорило розвиток феодальних відносин. Християнство сприяло розвитку освіти, збагаченню руської культури кращими надбаннями християнського світу, а також допомогло налагодженню більш тісних міжнародних зв’язків Русі з християнським світом.

У **четвертому** питанні студент має з’ясувати, яким був у ранньофеодальній державі соціально-політичний устрій. Передусім варто зауважити, що територіально Київська Русь не була єдиною і монолітною державою. У науковій літературі по-різному її називають: і конфедерацією, і суперсоюзом, і співдружністю князівств. Спочатку до адміністративної реформи Володимира Великого влада в удільних князівствах належала місцевим племінним династіям, які протистояли київському князю в його прагненні об’єднати під своєю владою племінні князівства. Володимир же замінив племінних вождів своїми синами, посадниками, боярами, зміцнивши тим самим владу київського князя. Слід висвітлити і соціальну структуру суспільства Київської Русі. Зокрема, студент повинен звернути увагу на аналіз таких основних груп населення у давньоруській державі, як князі, дружинники і бояри, міщанство і селянство, яке було соціально розшароване. Наголосити на тому, що київський князь зосереджував у своїх руках усю адміністративну, воєнну і судову владу.

Приступаючи до висвітлення **п’ятого** питання, вважаємо за доцільне зауважити, що період феодального роздроблення – це третій період історичного розвитку Київської Русі, який розпочався після смерті Ярослава Мудрого і характеризується, насамперед, усобицями між князями. Це період поступового політичного ослаблення Київської Русі. Студенту слід визначити причини, що викликали феодальну роздробленість, зокрема, політичні, економічні, зовнішні. Роздробленість кваліфікують не тільки феодальною, але й політичною, бо вона призвела до змін у державному устрої Київської, а саме – до децентралізації системи управління. Київський князь втратив контроль над удільними князівствами, влада в яких зосередилася в руках місцевих князів. Централізована форма державної влади змінилася на поліцентричну. Проте студент повинен знати, що явище роздробленості суперечливе і неоднозначне. Одночасно з відцентруванням діяли сили доцентрові. Децентралізація прискорила і поглибила процес консолідації єдиного народу, етносу в моноетнічну, а на наступному етапі – національну державу. Недаремно у 1187 році в літописі вперше згадується назва “Україна”.

Відповідаючи на **шосте** питання, слід зауважити, що культура Київської Русі – це яскраве самобутнє і багатограннє явище. У своєму розвитку вона мала зв’язки з візантійською культурою, культурою західноєвропейських та азійських країн, зазнаючи всебічних впливів і взаємодії. Проте основу цієї культури склали місцеві елементи, притаманні народному світосприйняттю і народним звичаям. Бажано відповідати на це питання проблемно. Зокрема, подати характеристику релігії та церкви, писемності та літератури, освіти та науки, мистецтва Київської Русі.

Контрольні запитання

1. Проаналізуйте причини виникнення державності у східних слов'ян. Чому саме землі полян стали основою, а Київ – столицею держави Рюриковичів?
2. Яка теорія походження Київської Русі здається вам більш аргументованою? Поясніть чому?
3. Які періоди виділяють у політичній історії Київської Русі.
4. Розкрийте основні тенденції політичного життя русичів у часи правління перших Рюриковичів (від Олега до Святослава).
5. Оцініть значення запровадження на Русі християнства. Чи можна стверджувати, що Київська Русь, прийнявши в X ст. християнство, увійшла в лоно європейської цивілізації, стала “своєю” серед європейських держав?
6. Змалюйте історичний портрет Володимира Великого. Охарактеризуйте його як людину та державного діяча.
7. Чи згодні Ви з твердженням: “За часів Ярослава Мудрого Київська держава була найбільшою і найсильнішою державою в Європі”.
8. Проаналізуйте розвиток ремесел і торгівлі в Київській Русі в IX – XIII ст., виділіть найсуттєвіші зміни (якісні зрушення) у цих сферах господарського життя.
9. Проаналізуйте становище основних верств давньоруського суспільства: князів, бояр, селян-смердів, міщан, залежних людей. Яку роль відігравали вони в його політичному житті?
10. Розкрийте основні тенденції політичного розвитку Київської Русі в другій половині XI – першій половині XII ст. Яка із них стала домінуючою і чому?
11. Проаналізуйте державницьку діяльність Володимира Мономаха. Чи продовжував він політику своїх попередників – князів Володимира Великого і Ярослава Мудрого?
12. Які причини та наслідки поразки руських князів у боротьбі з монголо-татарськими завойовниками?
13. Чи згодні Ви з думкою, що в культурі Русі тісно переплелись впливи Заходу і Сходу, синтез яких став одним з визначальних чинників в її самобутності. Аргументуйте свій висновок.
14. Охарактеризуйте роль Церкви і духовних осіб у давньоруському суспільстві. Чому переважна більшість руських митців була церковними людьми?
15. Яка роль літописів для давньоруського суспільства? Чому у їх створенні були зацікавлені, в першу чергу, руські князі та їх найближче оточення?
16. Назвіть характерні риси візантійського стилю, що прийшов у руське мистецтво з прийняттям християнства.

Тема 2. Галицько-Волинська держава

1. Галицьке та Волинське князівства в XI – XII ст. та їх об'єднання. Роман Мстиславич.
2. Внутрішня та зовнішня політика Данила Галицького.
3. Галицько-Волинська держава в останній третині XIII – першій половині XIV ст.
4. Соціально-економічні відносини в Галицько-Волинському князівстві.

Ключові терміни та поняття

Бояри, династія Ростиславичів, галицька митрополія, династія Романовичів, коронація, монголо-татари, стародавній Галич.

Реферат

1. Стародавній Галич: заснування та історія.

Джерела

1. Галицько-Волинський літопис. – Львів, 1994.
2. Літопис Руський. – К., 1990.
3. Слово о полку Ігоревім. – К., 1982.
4. Хрестоматія з історії Української РСР. Т.1. – К., 1959.

Основна література

1. Галич і Галицька земля в українському державотворенні (до 1100-річчя Галича і 800-річчя Галицько-Волинського князівства). Матеріали міжнародної наукової конференції. – Івано-Франківськ, 1999.
2. Грабовецький В.В. Нариси історії Прикарпаття. Т.1. – Івано-Франківськ, 1992.
3. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Львів, 1991. – С. 84-100.

4. Історія України. Нове бачення. Т.1. – К., 1995. – С. 95-112.
5. Історія України. Курс лекцій. Кн.1 – К., 1991. – Лек. 4,5.
6. Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. Вид.2 – Львів, 1999.
7. Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь. – К., 1998.
8. Котляр М.Ф. Данило Галицький. Біографічний нарис. – К., 2002.
9. Котляр М.Ф. Галицько-Волинське князівство (до 800-ліття утворення) // Український історичний журнал. – 2000. – №1.
10. Пашуто В.Г. Очерки по истории Галичско-Волынской Руси. – М., 1956.

Додаткова література

1. Бойко О. Історія України. – К., 1999.
2. Велика історія України. Т.1. – К., 1993.
3. Генсьорський Г.І. Галицько-Волинський літопис. – К., 1961.
4. Головка О.Б. Князь Роман Мстиславич та його доба. – К., 2001.
5. Історія України в особах IX – XVIII ст. – К., 1993.
6. Исаевич Я.Д. Культура Галичско-Волынской Руси // Вопросы истории. – 1973. – №1.

Література до реферату

1. Грабовецький В.В. Нариси історії Прикарпаття. Т.1. – Івано-Франківськ, 1992.
2. Котляр Н.Ф. Формирование территории и возникновение городов Галичско-Волынской Руси. – К., 1985.

Методичні рекомендації

Відповідь на **перше** питання доцільно почати з визначення географічного положення, зародження та етапів формування Галицького і Волинського князівств. Студенту слід звернути увагу на передумови й процес об'єднання цих князівств; територію, яку обіймало Галицько-Волинське князівство, його роль і місце у системі давньоруських (давньоукраїнських) князівств, піднесення Південно-Західної України в період занепаду Київської держави. Варто зауважити, що віддаленість Галичини і Волині від Києва забезпечувала відносну незалежність і самостійність цих земель.

Характеризуючи політичний розвиток Галицького князівства, зверніть увагу на внутрішню та зовнішню політику кожного з галицьких князів Ростиславичів. Проаналізуйте діяльність князів Володимирка (1123-1153 рр.) та Ярослава Осмомисла (1153-1187 рр.). Розкажіть про події, які відбулися після смерті Ярослава Осмомисла. Покажіть зростання галицького боярства та їх боротьбу з Володимиром II Ярославичем (1187-1199 рр.), малярську окупацію, народні повстання. Особливу увагу студент має присвятити діяльності князя Романа Мстиславича (1170-1205 рр.), якому вдалося вперше об'єднати Волинську і Галицьку землі, врятувавши останню від зазіхань польських і угорських феодалів. Слід підтвердити, що основною передумовою об'єднання цих земель в одному князівстві була їх економічна, культурна спільність та зовнішні зв'язки.

Друге питання присвячене аналізу внутрішньої та зовнішньої політики Данила Галицького. Слід зауважити, що важким і тернистим шляхом відбувся прихід до влади галицько-волинського князя. Бояри прогнали малолітніх синів Романа – Данила і Василька – та взяли владу в свої руки. Під боярським пануванням земля опинилася в безладді, чим скористалися поляки та мадяри, захопивши західноукраїнські землі. Та все ж у 1238 році Данилу вдається прийти до влади, подолавши боярську опозицію. При висвітленні зовнішньої політики Данила Галицького зверніть увагу на її європейську зорієнтованість, проаналізуйте досягнення та невдачі цієї політики. Студенту варто зосередити увагу на питанні коронації Данила папською короною, відзначити історичність цієї події.

При розгляді **третього** питання необхідно розглянути політичний розвиток Галицько-Волинського князівства у 1264-1340 роках. При формальному збереженні єдності князівство фактично розпалося і поступово втрачало колишню велич. Хоча, характеризуючи діяльність князя Лева I, слід пам'ятати, що період його правління – це час найбільшого піднесення Галицько-Волинської держави. Аналізуючи причини занепаду її, зверніть увагу на визначальну роль у цьому процесі татарських орд, які робили постійні набіги на територію Галицько-Волинської держави, підриваючи її продуктивні сили. Студенту потрібно знати, що після 1340 року Галицько-Волинська держава припинила своє існування, а українські землі були поділені між сусідніми державами. Підсумовуючи відповідь, слід підкреслити ту визначальну роль, яку відіграло це державне об'єднання в історії українського народу в процесі тягlostі політичного та культурного розвитку.

Четверте питання присвячене аналізу соціально-економічних відносин у Галицько-Волинському князівстві. Насамперед студенту потрібно звернути увагу на містобудівництво. Зокрема, на початок

XIII ст. було побудовано чимало прикордонних міст-фортець у західних областях (Белз, Кам'янець, Збараж, Городок, Любачів, Толмач та ін.), серед яких виділяється Львів. На підставі історичних документів потрібно підтвердити процес спеціалізації міст, зумовлений державними потребами. Одні ставали важливими торговими й ремісничими центрами, інші мали оборонні функції, ще інші – адміністративні. Зверніть увагу на високий розвиток сільського господарства, промислів, внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Швидкими темпами розвивалася солеварна промисловість. Насамкінець, подайте характеристику соціальних верств у Галицько-Волинському князівстві.

Контрольні запитання

1. *За яких обставин формувались Галицьке та Волинське князівства?*
2. *Яка роль Володимирка у творенні Галицького князівства.*
3. *Змалюйте історичний портрет князя Ярослава Осмомисла. Охарактеризуйте його людські якості та якості полководця і державного діяча.*
4. *Чи завжди, на Вашу думку, Галицька і Волинська землі у XIII – XIV ст. виступають як одна держава? Своє судження обґрунтуйте.*
5. *За яких обставин утворилося Галицько-Волинське князівство?*
6. *Змалюйте історичний портрет князя Романа Мстиславича. Охарактеризуйте його людські якості та якості полководця і державного діяча.*
7. *У Галичині в період малоліття князів Данила і Василька на деякий час “вокняжився” боярин Володислав Кормільчич. Це єдиний випадок історії Русі, коли князівський престол зайняла особа, що не належала до роду Рюриковичів. Чому подібне стало можливим саме в Галицькій землі?*
8. *Охарактеризуйте роль Данила Галицького в історії Галицько-Волинської держави.*
9. *Першою безперечно українською державою відомий український історик С.Томашівський вважав Галицько-Волинське князівство. Підберіть аргументи на користь цього твердження або обґрунтуйте його хибність.*
10. *Визначте основні риси занепаду Галицько-Волинського князівства в останній третині XIII – першій половині XIV ст.*
11. *Розкрийте причини загибелі Галицько-Волинської держави та наслідки цієї події для українців у подальшій історії.*
12. *Охарактеризуйте владні повноваження князя, боярської ради та інших органів державного управління і місцевого самоврядування Галицько-Волинського князівства.*

Тема 3. Виникнення козацтва та його роль в історії українського народу

1. Територія, умови та джерела формування козацтва.
2. Виникнення Запорізької Січі. Дмитро Вишневецький.
3. Господарство та устрій Січі.
4. Реєстрове козацтво. Боротьба з турками і татарами. Петро Сагайдачний.
5. Козацько-селянські повстання кінця XVI – 30-х років XVII ст.

Ключові терміни та поняття

Козак, ухадник, Дике Поле, Запорізька Січ, козацька республіка, гетьман, реєстрові козаки, чайка, козацько-селянські повстання.

Реферати

1. Військове мистецтво козаків.
2. Перші козацько-селянські війни проти Речі Посполитої під проводом К.Косинського та С.Наливайка.

Джерела

1. Боплан Г. Опис України. – К., 1990.
2. Величко С. Літопис. Т.1. – К., 1991.
3. Воссоединение Украины с Россией: Док. и материалы. Т.1. – М., 1953.
4. Історія Русів / Переклад І.Драча. – К., 1991.
5. Селянський рух на Україні. 1569-1648 рр. Збірник документів і матеріалів. – К., 1993.
6. Січинський В. Чужинці про Україну. – К., 1992.

7. Літопис гадяцького полковника Григорія Граб'янки. – К., 1992.
8. Хрестоматія з історії Української РСР. Т.1. – К., 1959.

Основна література

1. Антонович В. Коротка історія козаччини. – К., 1991.
2. Апанович О. Гетьмани України і кошові отамани Запорізької Січі. – К., 1993.
3. Грушевський М. Історія української козаччини // Вітчизна. – 1990. – №2-11.
4. Голобуцький В. Запорізьке козацтво. – К., 1994.
5. Гурбик А.О. Виникнення Запорізької Січі (хронологічний та територіальний аспект проблеми) // Український історичний журнал. – 1999. – №6.
6. Дорошенко Д. Нарис історії України. Т.1. – Львів, 1991. – Розд. XI.
7. Історія України. Нове бачення. Т.1. – К., 1995. – С. 113-151.
8. Історія України. Курс лекцій. Т.1. – К., 1991. – Лек. 7,9,11.
9. Історія України / Керівник авт. колект. Зайцев Ю. – Львів, 1996. – С. 85-112.
10. Історія України в особах. Литовсько-польська доба. – К., 1997.
11. Крип'якевич І.П. Історія України. – Львів, 1990. – С. 186-208.
12. Полонська-Василенко Н. Історія України. Т.2. – К., 1992. – Част. VI – VIII.
13. Субтельний О. Україна: історія. – К., 1991.
14. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків: У 3 т. – К., 1990-1991. – Т.1-2.

Додаткова література

1. Володарі гетьманської булави. Історичні портрети. – К., 1995.
2. Винар Л. Силуети епох. – Дрогобич, 1992.
3. Грабовецький В.В. Літопис запорізького козацтва. – Івано-Франківськ, 1992.
4. Гетьмани України. Історичні портрети. – К., 1990.
5. Замлинський В. Слово про козацтво та його гетьманів // Дніпро. – 1989. – №7.
6. Котляр М.Ф., Смолій В.А. Історія в життєписах. – К., 1994.
7. Марочкін В. Антифеодальний і визвольний рух на Україні в першій половині XVII ст. – К., 1989.
8. Наливайко Д. Козацька Християнська республіка. – К., 1992.
9. Щербак В.О. Козацтво у класово-становій структурі українського суспільства (II пол. XV – сер. XVII ст.) // Український історичний журнал. – 1991. – №11.
10. Щербак В.О. Антифеодальні рухи на Україні напередодні Визвольної війни 1648-1654 рр. – К., 1989.

Література до рефератів

1. Володарі гетьманської булави. Історичні портрети. – К., 1995. – С. 27-86.
2. Крикун М.Г. До історії повстання С.Наливайка // Український археографічний щорічник. – К., 1993. – Вип. 2.
3. Леп'явко С.А. Северин Наливайко у Львові // Жовтень. – 1987. – №3.
4. Леп'явко С.А. Наливайко і повстання 1591-1596 рр. у пам'яті сучасників і нащадків // Український історичний журнал. – 1992. – №2.
5. Леп'явко С.А. Повстання К.Косинського (1591-1593) // Український історичний журнал. – 1994. – №4,5.
6. Леп'явко С.А. Козацькі війни кінця XVI ст. – Чернігів, 1996.
7. Мельник Л.Г. Герої народних повстань. – К., 1990.

Методичні рекомендації

Дана тема є однією з центральних в українській середньовічній історії, оскільки саме під знаком козацької доби відбувалися в Україні всі події до кінця XVIII ст. включно. При відповіді на **перше** питання необхідно опрацювати головні козацькі літописи – С.Величка та Г.Граб'янки, а також розглянути різні думки та гіпотези щодо походження козацтва в історичній літературі. Далі слід з'ясувати походження терміна “козак”: що він означає, коли вперше згадується. Говорячи про причини, які зумовили виникнення українського козацтва, студент повинен знати, що вони мали комплексний характер. До них належали як економічні, політичні, військово-стратегічні, так і соціальні чинники. Одним з найбільших джерел формування українського козацтва було придніпровське населення, що продовжувало жити на території Південної України та Середнього Подніпров'я. Основними його заняттями були “уходництво” (промисли) та “добичництво”. Варто

зауважити, що чисельність цих “уходників” зростала за рахунок втікачів, невдоволених існуючими в Литовсько-Польській державі порядками. Вони шукали порятунку від економічного, національного і соціально-релігійного гніту, рятуючись від закріпачення, втікали в малозаселені вільні землі степової України.

Висвітлюючи **друге** питання, слід проаналізувати процес національного державотворення українських козаків, його історичні форми існування. Необхідно з'ясувати обставини виникнення Запорізької Січі та роль у цьому процесі князя Дмитра Байди-Вишневецького. Далі, спираючись на дослідження сучасної української історіографії, слід навести хронологічну послідовність розміщення Січей. Зверніть увагу на дискусію дослідників щодо існування першої Січі.

У **третьому** питанні охарактеризуйте господарство, військовий та територіальний устрій Запорізької Січі, органи адміністративної та судової влади. Зверніть увагу на демократичність устрою Запорізької Січі, його організаційну структуру, державотворчу функцію та роль козацького ідеалу в розвитку соціальної активності українського народу. Вкажіть на недоліки “козацької демократії”. В кінці відповіді зверніть увагу на важливість утворення Запорізької Січі в боротьбі українського народу за свою державність. Запорізька Січ стала зародком нової української (козацької) державності.

При відповіді на **четверте** питання студент повинен знати, що слідом за козаками в південні степи проникають офіційні власті, литовські, польські, українські магнати та шляхта. Уряд Речі Посполитої прагнув узяти козаків під свій контроль, щоб використати їх у своїх державних інтересах: для захисту своїх володінь від татар і турків, у протистоянні з Московією. З цією метою створено реєстрове козацтво. Варто зауважити, що реєстровці повинні були також контролювати нерєстрових козаків, придушувати антипольські, антифеодальні рухи. Заслуги ж козацтва в боротьбі проти татар і Османської імперії перетворили його на велику суспільно-політичну силу, на одну з ланок загальноєвропейської боротьби з османською агресією, яка в другій половині XVI – на початку XVII ст. залишалася однією з найгостріших проблем військово-політичного життя Європи. Окремо слід виділити період козацької історії, пов'язаний з ім'ям та діяльністю гетьмана П.Сагайдачного. При цьому необхідно наголосити на заслугах гетьмана перед українським народом як у військовій, так і в культурно-просвітницькій та національно-релігійних сферах життя тогочасної України. Він доклав багато зусиль для мирних стосунків з Польщею. Історики оцінюють П.Сагайдачного як найвизначнішого гетьмана до Б.Хмельницького.

Приступаючи до висвітлення **п'ятого** питання, слід зазначити, що посилення Польщею соціального, національного та релігійного гніту, а також зміцнення українських сил призвело до активізації в Україні антифеодального і визвольного руху. Перші масштабні виступи проти Польщі відбулися ще в 90-ті роки XVI ст. Охарактеризуйте повстання К.Косинського, С.Наливайка, М.Жмайла, Т.Федоровича-Трясила, І.Сулими, П.Павлюка, Я.Острянині, Д.Гуні та інших. Студенту важливо чітко зазначити спільні ознаки, що об'єднували ці повстання, та вказати на причини їх поразок. Відзначаючи недоліки повстань, варто звернути увагу на те, що вони демонстрували зростання сили та військового досвіду повсталих, збільшення їх чисельності, удосконалення тактики, зміцнення зв'язків козацтва з селянством.

Контрольні запитання

1. Вкажіть час і причини виникнення українського козацтва.
2. Коли, де і за яких обставин була заснована Запорізька Січ?
3. Змалюйте історичний портрет Дмитра Байди-Вишневецького. Оцініть його людські якості та здібності полководця і державного діяча.
4. Яку роль у господарському житті України у XIV – XVII ст. відігравало “Дике поле”. Чому саме в XVI ст., незважаючи на постійну татарську загрозу, відбувається його повільне, але невпинне освоєння українцями?
5. Опишіть устрій та органи управління Запорізької Січі. Чому, на Вашу думку, її називають “козацькою християнською республікою”?
6. Опишіть головні козацькі символи-клейноди: корогву (прапор), бунчук, булаву, печатку.
7. Охарактеризуйте становище козацтва в Литві та Речі Посполитій у XVI – XVII ст.
8. З якою метою і коли польський уряд вперше провів реєстрацію козаків?
9. Яке значення мала збройна боротьба козаків проти агресії Кримського ханства і Туреччини? Назвіть відомих козацьких ватажків, які очолювали цю боротьбу.
10. Охарактеризуйте причини козацько-селянських повстань кінця XVI – першої половини XVII ст. та цілі їх учасників.

11. Політика гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного була поміркованою щодо польського уряду. Чи принесла вона користь українському народу? Відповідь обґрунтуйте.
12. Змалюйте історичний портрет Петра Конашевича-Сагайдачного. Охарактеризуйте його як людину, полководця і політика.

Тема 4. Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст.

1. Україна напередодні Визвольної війни. Причини війни. Б.Хмельницький.
2. Початок війни. Перші перемоги козацько-селянської армії (1648).
3. Воснні дії 1649-1653 рр. Формування органів державної влади в Україні.
4. Українсько-російський договір 1654 р.: неоднозначність оцінок.
5. Розвиток подій в Україні у 1654-1657 рр. Політичні та соціально-економічні наслідки Визвольної війни.

Ключові терміни та поняття

Хмельниччина, козацька старшина, козацько-старшинський устрій, гетьманська держава, Зборівський мир, Білоцерківський мир, Переяславська рада, Березневі статті.

Реферат

1. Богдан Хмельницький – видатний державний діяч та полководець України.

Джерела

1. Величко С. Літопис. Т.1. – К., 1991.
2. Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в 3-х тт. – К. – М., 1953-1954.
3. Документи Богдана Хмельницького (1648-1657) / Упорядник І.Крип'якевич, І.Бутич. – К., 1962.
4. Історія України в документах та матеріалах. Т.3. – К., 1941.
5. Літопис Самовидця. – К., 1971. – С. 5-77.
6. Літопис Григорія Граб'янки. – К., 1992.
7. Реєстр Війська Запорозького 1649 р. – К., 1995.
8. Хрестоматія з історії Української РСР. В 2-х т. Т.1. – К., 1959.
9. Шевальє П'єр. Історія війни козаків проти Польщі. – К., 1960. – С. 68-153.

Основна література

1. Апанович О. Українсько-російський договір 1654 р. Міфи і реальність. – К., 1994.
2. Аркас М. Історія України-Руси. – К., 1990. – С. 171-213.
3. Грабовецький В.В. Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр. – К., 1972.
4. Гетьмани України: історичні портрети. – К., 1991.
5. Дорошенко Нарис історії України. – Львів, 1991. – С. 234-281.
6. Доба Богдана Хмельницького. Збірник наукових праць. – К., 1995.
7. Історія України. Курс лекцій. Кн.1. – К., 1991. – Лек. 12,13.
8. Історія України. Нове бачення. Т.1. – К., 1995. – С. 152-184.
9. Історія України / Керівник авт. колект. Зайцев Ю. – Львів, 1996. – С. 113-123.
10. Крип'якевич І. Богдан Хмельницький. – Львів, 1990.
11. Наливайко Д. Козацька християнська республіка. – К., 1992.
12. Смолій В.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький. – К., 1995.
13. Смолій В.А., Степанков В.С. Українська Національна революція 1648-1654рр. та кризь призму століть // Український історичний журнал. – 1998. – №6.
14. Субтельний О. Україна: історія. – К., 1991. – С. 116-127.
15. Толочко П.П. Від Русі до України. – К., 1997.

Додаткова література

1. Голобуцкий В.А. Дипломатическая история освободительной войны украинского народа. 1648-1654. – К., 1962.
2. Мицик Ю.А, Полин-корінь. Скільки діяв українсько-російський договір 1654? // Старожитності. – 1991. – №1.
3. Мицик Ю.А. Максим Кривоніс // Український історичний журнал. – 1992. – №12.

4. Степанков В.В. Антифеодальна боротьба в роки Визвольної війни та її вплив на формування української державності. – Львів, 1991.
5. Свешніков І.К. Битва під Берестечком. – Львів, 1993.
6. Українсько-російський договір 1654р.: нові підходи до історії міждержавних стосунків. – К., 1995.
7. Шевчук В. Козацька держава. Етюди до історії українського державотворення. – К., 1995.
8. Шевченко Ф.П. Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст. – К., 1959.

Література до реферату

1. Гетьмани України: історичні портрети. – К., 1991.
2. Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький. – Львів, 1990.
3. Смолій В.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький. – К., 1995.
4. Смолій В.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький. Хроніка життя та діяльності. – К., 1994.

Методичні рекомендації

У відповіді на **перше** питання студенту необхідно чітко викласти передумови, які призвели до загальнонаціонального вибуху боротьби українського народу проти іноземного поневолення і соціального гніту в середині XVII ст. Для цього проаналізуйте політичне становище та соціально-економічні відносини в Україні напередодні війни, становище українських станів (селянства, міщан, козаків), стан міжконфесійних відносин. Аналізуючи причини національно-визвольної війни, можна поділити їх на політичні, національно-релігійні, соціально-економічні, військово-козацькі. Слід звернути увагу на рушійні сили, форми боротьби, характер, періодизацію національно-визвольної війни. Об'єктивно охарактеризуйте видатну постать української історії Богдана Хмельницького; уважно ознайомтесь із сучасною національною історіографією, яка вбачає в ньому скупчення державницьких прагнень усіх будівничих української козацької держави, українського народу.

У **другому** питанні події початкового етапу війни (1648 рік) доцільно розглядати, поєднуючи військові успіхи козацької армії паралельно з процесом покозачення народних мас України, соціальну сутність якого необхідно пояснити. Студенту потрібно дати оцінку та вказати історичне значення переломних битв козаків у перший період війни: під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями. Наслідком цих битв та облоги Львова, Замостя, повстання в Галичині під проводом С.Височана був повний розгром польської адміністративно-політичної системи в краї. Бажано висловити свої міркування щодо думок деяких сучасних дослідників Хмельниччини (В.Смолія, В.Степанкова та ін.) про те, що виведення козацьких військ з Галичини в кінці 1648 року стало однією з політичних помилок гетьмана як державного діяча. Важливе місце займає проблема формування політичної програми гетьмана України Б.Хмельницького: від ідеї козацької автономії в складі Речі Посполитої до усвідомлення необхідності повної незалежності України.

Розкриваючи **третє** питання, визначте основні події національно-визвольної війни. Розкажіть про найважливіші битви козацько-селянської армії 1649-1653рр.: під Зборовом, під Пилявцями, молдавські ходи, під Батогом, Жванецька кампанія. Проаналізуйте умови Зборівського 1649 року і Білоцерківського 1651 року договорів Війська Запорізького з Польщею. Говорячи про Зборівський мирний договір, варто наголосити, що він був певним компромісом між Польщею та Україною, і український народ здобув уперше національно-територіальну автономію в складі Речі Посполитої та заклав підвалини для формування української державності. У цьому контексті висвітліть процес формування органів державної влади в Україні на визволених від польської шляхти землях, вкажіть на його особливості. Зокрема, яка була політична влада, територія, політико-адміністративний устрій, судова система, військо, фінанси, соціальна структура суспільства, міжнародні відносини. Оцінюючи Білоцерківський договір, важливо звернути увагу на те, що Б.Хмельницький розглядав його як тактичний крок на шляху до мети. Договір виявився короткотерміновим і не був ратифікований польським сеймом.

При вивченні **четвертого** питання зазначте, що проблема українсько-російського договору 1654 року займає центральне місце в подіях національно-визвольної війни. З'ясуйте зміст та характер Ради в Переяславі в січні 1654 року, використовуючи текст "Березневих статей". Доцільно підкреслити, що ніякого письмового договору в Переяславі не було укладено, там були усні переговори, які носили декларативний характер і не мали ніякої юридично-правової сили. Серед істориків немає згоди в оцінці характеру Переяславської угоди. Для глибокого розуміння цієї проблеми необхідно ознайомитися з основними оцінками, даними їй в історіографії (використовуючи рекомендовану літературу).

П'яте питання включає аналіз основних подій заключного етапу національно-визвольної війни, а також основні політичні та соціально-економічні завоювання українського народу періоду Хмельниччини. Вказуючи на видатне історичне значення козацької держави Б.Хмельницького, студенту слід наголосити на незавершеності процесу державного будівництва в Україні та драматизм ситуації, в якій опинилася українська держава після смерті Б.Хмельницького. Проте він зумів об'єднати всі патріотичні сили навколо великої ідеї національного визволення.

Контрольні запитання

1. *Які факти свідчать про посилення соціального та національно-релігійного гніту українців напередодні Визвольної війни середини XVII ст.*
2. *Визначте причини національно-визвольної війни. Чому Запорізьку Січ обрав Богдан Хмельницький місцем початку народного повстання?*
3. *Поясніть, чому Кримське ханство стало союзником Б.Хмельницького у війні з Польщею?*
4. *Назвіть етапи (періоди) національно-визвольної війни і дайте їм узагальнюючу характеристику.*
5. *Коли і за яких обставин Б.Хмельницький почав формувати програму створення незалежної козацької держави в Україні? Які факти засвідчують суверенітет (у його внутрішньому та зовнішньому вимірі) української держави, створеної Б.Хмельницьким?*
6. *Охарактеризуйте політичний та адміністративно-територіальний устрій держави Б.Хмельницького.*
7. *Що було спільного й відмінного в Зборівському й Білоцерківському договорах? Чому народні маси України після їх підписання знову піднімалися на боротьбу проти шляхетської Польщі?*
8. *Яким цілям були підпорядковані відносини Української козацької держави з іноземними державами у період з 1648 до 1654 р.?*
9. *Охарактеризуйте міжнародне і внутрішнє становище України на кінець національно-визвольної війни, що зумовило рішення Б.Хмельницького про входження України до складу Російської держави.*
10. *Відомо, що в ході і після укладення українсько-московського договору між українцями та московитами не раз виникали незгоди і конфлікти. Які ж причини того, що до смерті Б.Хмельницького цей договір зберігав юридичну і фактичну силу, та й пізніше значна частина українців підтримувала його збереження?*
11. *Які були причини спільної війни Росії й українських козацьких полків з Польщею після Переяславської Ради? Чим Ви поясните невдачі з самого початку війни й напруженість у взаємовідносинах між Б.Хмельницьким і російським царем?*
12. *Що дозволяє повстання українців середини XVII ст. проти польської влади й еліти (пануючих станів) трактувати як визвольну й антифеодальну війну? Чи можна розцінювати його як революцію? Обґрунтуйте свою відповідь.*

Тема 5. Центральна Рада. Українська гетьманська держава

1. Лютнева революція і піднесення національно-визвольного руху в Україні. Центральна Рада.
2. Перші кроки на шляху організації української державності. I та II Універсали Центральної Ради.
3. Проголошення Української Народної Республіки. Війна більшовицької Росії проти УНР.
4. Проголошення незалежності УНР. IV Універсал. Брест-Литовський мирний договір.
5. Прихід до влади гетьмана П.Скоропадського. Діяльність гетьманського уряду.

Ключові терміни та поняття

Національно-визвольна революція, Центральна Рада, Генеральний Секретаріат, Універсали Центральної Ради, Тимчасовий уряд, більшовики, білогвардійці, Українська Народна Республіка, громадянська війна, інтервенція, Брестський мир, Гетьманат, державний переворот, інтервенція, диктатура.

Джерела

1. Винниченко В. Відродження нації: У 3-х ч. – К., 1990. – Ч. 1-2.
2. Конституційні акти України. 1917-1920 рр. Невідомі Конституції України. – К., 1992.
3. Національні відносини в Україні у XX ст. Збірник документів і матеріалів. – К., 1994.

4. Петлюра С.В. Статті. – К., 1992.
5. Скоропадський П. Спомини. – К., 1992.
6. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. Т.1. – К., 1996; Т.2. – К., 1997.
7. Чотири універсали. – К., 1990.

Основна література

1. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991.
2. Грушевський М. Новий період історії України. – К., 1991.
3. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. – К., 1993.
4. Верига В. Українські визвольні змагання 1914-1923 рр.: У 2-х т. – Львів, 1998.
5. Нагаєвський І. Історія української держави ХХ ст. – К., 1993.
6. Полонська-Василенко Н. Історія України. Т.2. – К., 1992.
7. Реєнт О. Українська революція. – К., 1996.
8. Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія (1917-1920 рр.). – К., 1999.
9. Українська державність у ХХ столітті. – К., 1996.

Додаткова література

1. Головатий С. Українська держава у ХХ ст. – К., 1991.
2. Горелов В. Павло Скоропадський – гетьман Української держави. – К., 1995.
3. Дещинський Л., Тулубко В. Розбудовуючи Українську державу, мусимо засвоїти уроки Центральної Ради // Розбудова держави. – 1993. – №7. – С.21-30.
4. Копиленко О.Л. “Сто” днів Центральної Ради. – К., 1992.
5. Миронець Н., Пивовар С. Мирний договір у Бресті – міжнародне визнання незалежності УНР // Розбудова держави. – 1993. – №7.
6. Несун М. Договір, спалений у присутності посла. Таємна угода між УНР і Австро-Угорщиною від 8.02.1918 р. та її доля // Політика і час. – 1993. – №3.
7. Павленко Ю. Храмов Ю. Українська державність у 1917-1920 рр. – К., 1995.
8. Романюк С. Ультиматум. – К., 1990.
9. Солдатенко В.Ф. Центральна Рада та українізація армії // Український історичний журнал. – 1992. – №6.

Методичні рекомендації

Вивчення історії становлення й розвитку новітньої Української держави в період 1917-1921 років займає найважливіше місце в курсі. Цей період є третім етапом української державності після української держави періоду княжої доби та козацько-гетьманської держави. Він включає чотири періоди незалежної України: Центральну Раду, Українську Державу за гетьманату, Українську Народну Республіку періоду Директорії, Західноукраїнську Народну Республіку.

Висвітлюючи **перше** питання, розкажіть про революційне піднесення в Україні під впливом лютневих подій у Петербурзі, що привело до утворення Центральної Ради як представницького загальноукраїнського органу. Студенту слід знати, що падіння самодержавства, демократизація суспільства сприяли піднесенню національно-визвольних процесів. Виникла можливість самовизначення України і відродження її державності. Студенту потрібно показати перші кроки діяльності Центральної Ради як координаційного центру українського національно-визвольного руху. Кульмінаційним моментом революційно-демократичних подій в Україні була 100-тисячна маніфестація в Києві 1 квітня 1917 року. Слід підкреслити, що остаточно викристалізував політичну програму Центральної Ради і завершив її організаційну побудову Всеукраїнський національний конгрес, який відбувся у квітні 1917 року. Подайте зміст основних засад Всеукраїнського національного конгресу.

Відповідь на **друге** питання потрібно розпочати з того, що Центральна Рада здобула підтримку Всеукраїнського військового та Всеукраїнського селянського з'їздів, багатьох інших з'їздів, зборів та мітингів демократичних сил. 10 червня Центральна Рада прийняла Перший універсал, який проголосив Україну автономією в складі Росії, відродивши тим самим українську державність. Наголосимо, що після цього був утворений виконавчий орган Центральної Ради – Генеральний Секретаріат на чолі з В.Винниченком. Зверніть увагу на непрості переговори Центральної Ради та Генерального Секретаріату з Тимчасовим урядом стосовно розширення автономії України. Кульмінацією переговорів стало прийняття Центральною Радою Другого універсалу 3 (16) липня 1917 року. Дайте характеристику цього державного документа. Зауважимо, що в історичній літературі немає однозначної оцінки Другого універсалу. Одні автори наголошують, що це був крок

назад, оскільки Центральна Рада відмовилась від самочинних кроків зі здійснення автономії України, інші підкреслюють, що це все-таки був ще один крок вперед до тодішньої політичної мети.

У **третьому** питанні студент повинен з'ясувати складні політичні процеси в Україні після жовтневого перевороту у Росії. Слід підкреслити, що Центральна Рада засудила переворот, не визнавала владу більшовиків і зайняла щодо неї ворожу позицію. За нових обставин, коли юридично перестав існувати Тимчасовий уряд, Центральна Рада і Генеральний Секретаріат активізували свою діяльність щодо державотворення України. 7 (20) листопада Центральна Рада прийняла Третій Універсал, проголосивши утворення Української Народної Республіки (УНР) як автономії в складі Російської республіки, яка повинна стати “федерацією рівних народів”. Проаналізуйте зміст Третього універсалу, яка його відмінність від Першого і Другого Універсалів та оцінка в історичній літературі. Зауважимо, що Центральна Рада була основним суперником більшовиків у боротьбі за владу в Україні. Це протистояння вилилося у конфлікт між ними. Дайте характеристику ультиматуму більшовиків, надісланого українському урядові, в якому робились грубі втручання у внутрішні справи України. Український уряд у відповідь відкинув домагання Росії. Це було приводом до початку українсько-більшовицької війни, яка тривала з грудня 1917 до лютого 1918 року. Зупиніться на основних подіях цієї війни. Особливо зверніть увагу на битву під Крутами, яка стала символом національної честі українського народу.

Четверте питання логічно продовжує попереднє, відповідаючи на нього, необхідно показати, що прийняття Четвертого універсалу 9 (22) січня 1918 року впливало зі складної політичної ситуації у країні. За умов наступу більшовиків на Україну постало питання про проголошення незалежності України. Четвертий Універсал проголошував УНР незалежною державою. Дайте аналіз цього державотворчого документа. Вкажіть, яке історичне значення Четвертого Універсалу, наголосивши на тому, що він став поворотним пунктом української революції, завершенням еволюції національного руху від автономізму-федералізму до самостійництва. Окремо зверніть увагу на активну дипломатичну діяльність Центральної Ради, спрямовану до незалежності України. Зокрема, розгляньте зміст Брестського мирного договору, підписаного з країнами німецько-австрійського блоку. Насамкінець, розглядаючи причини падіння Центральної Ради, зверніть увагу на економічні, політичні, військові та зовнішні фактори цього процесу.

П'яте питання присвячене діяльності Української Гетьманської держави П.Скоропадського. Передусім зверніть увагу на те, як прийшов до влади Павло Скоропадський, визначте основні причини, що забезпечили безкровний характер гетьманського перевороту. Розглядаючи квітневий переворот 1918 року, охарактеризуйте політику німецько-австрійських військ в Україні. Вкажіть, які політичні сили підтримували П.Скоропадського. Зупиніться на основних напрямках політики уряду П.Скоропадського. Слід зазначити, що республіканська форма правління замінена на монархічну. Гетьман зосередив у своїх руках всю повноту влади – законодавчу, виконавчу, судову. Зауважимо, що налагоджено дієздатний адміністративний апарат, який вдався до репресивних методів, переслідувалися політичні сили лівого спрямування. Здійснювалася активна зовнішня політика. Розкрийте характерні особливості соціально-економічних перетворень. Особливу увагу зверніть на національно-культурну політику Гетьманського уряду. Охарактеризуйте прорахунки діяльності Павла Скоропадського, чому ліві сили виступили проти політики його уряду. Зокрема, уряд гетьмана не визнали соціалістичні партії, селянський союз, інші політичні та громадські організації. З'ясуйте, як відбувався процес падіння гетьманату.

Контрольні запитання

1. Доведіть, що події 1917 р. в Україні мали характер національно-демократичної революції.
2. Коли і за яких обставин була створена Центральна Рада? Хто був її головою?
3. Змалюйте історичний портрет М.Грушевського. Охарактеризуйте його як особистість, науковця та громадського діяча.
4. Наведіть факти, які свідчать про розгортання національно-визвольного руху в березні-червні 1917 р.
5. Як поставився Тимчасовий уряд до вимог Центральної Ради надати Україні автономію? Чим це було обумовлено?
6. Розкрийте основний зміст Другого Універсалу. Обґрунтуйте судження про те, що Центральна Рада зробила істотні поступки Тимчасовому урядові.
7. У чому суть липневої політичної кризи?
8. Охарактеризуйте політичну обстановку в Україні після захоплення більшовиками влади в Петрограді. Чому спроби більшовиків встановити свою владу над Україною в жовтні-листопаді 1917 р. зазнали невдачі?

9. *Розкрийте зміст Третього універсалу. Чому, на Вашу думку, у цьому універсалі Центральна Рада все ще не наважувалася остаточно розірвати зв'язки з Росією й проголосила лише автономію Української Народної Республіки?*
10. *Порівняйте Перший, Другий і Третій універсали Центральної Ради. Чи спонукали вони до наростання державотворчих процесів в Україні?*
11. *Розкрийте плани більшовицької Росії щодо УНР. У чому полягала суть ультиматуму Рад наркомів Центральної Ради?*
12. *У чому історичне значення Четвертого універсалу?*
13. *Поясніть, чому Центральна Рада пішла на переговори з Німеччиною та її союзниками у Бресті.*
14. *Коли і завдяки чому стався гетьманський переворот? Які політичні сили підтримували П.Скоропадського?*
15. *Визначте основні напрямки внутрішньої політики гетьманського уряду. Висловіть своє ставлення до гетьманських реформ у галузі культури.*
16. *У чому, на Вашу думку, проявилася слабкість гетьманату?*

Тема 6. Українські землі в міжвоєнний період

1. Нова економічна політика: особливості та наслідки.
2. Входження України в склад СРСР. Кордони УРСР.
3. Українізація: причини та наслідки.
4. Індустріалізація: причини та наслідки.
5. Колективізація. Голод 1932-1933 рр.
6. Репресії 30-х рр.
7. Західноукраїнські землі під владою Польщі.
8. Буковина та Закарпаття в 20-30-х рр.

Ключові терміни та поняття

Нова економічна політика, коренізація, українізація, продрозкладка, п'ятирічки, індустріалізація, колективізація, розкуркулення, голодомор, геноцид, державна ідеологія, культ особи, інакомислення, репресії, тоталітаризм, комунізм, соціалізм, інтегральний націоналізм, ліберальний націоналізм, націонал-комунізм, націонал-ухильництво, "розстріляне відродження", Організація українських націоналістів (ОУН).

Реферати

1. Нова економічна політика: особливості та наслідки.
2. Зародження та діяльність ОУН.

Джерела

1. Голод 1921-1923 років в Україні: Зб. документів і матеріалів. – К., 1993.
2. Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. – К., 1990.
3. Донцов Д. Росія чи Європа? – К., 1992.
4. Колективізація і голод на Україні (1929-1933). Збірник документів і матеріалів. – К., 1992.
5. Мухіна М. Упокорення голодом. Збірник документів. – К., 1993.
6. Національні відносини в Україні у ХХ ст. Збірник документів і матеріалів. – К., 1994.

Основна література

1. Алексєєв Ю.М., Вертегел А.Г., Даниленко В.М. Історія України. – К., 1994.
2. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953. – К., 1994. – Кн.1.
3. Вегеш М.М. Карпатська Україна (1938-1939). – Ужгород, 1993.
4. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. – К., 1993.
5. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20-30-і роки. – К., 1991.
6. Історія України в особах – ХІХ-ХХ ст. – К., 1995.
7. Касьянов Г., Даниленко В. Сталінізм і українська інтелігенція (20-30-ті рр.). – К., 1991.
8. Касьянов Г. Українська інтелігенція 20-30-х років: соціальний портрет та історична доля. – К., 1992.
9. Кугутяк М.В. Голодомор 1933-го і Західна Україна. – Івано-Франківськ, 1994.
10. Майстренко І. Історія комуністичної партії України. – Сучасність, 1979.

11. Попович М.В. Нарис історії культури України. – К., 1999.

Додаткова література

1. Боєчко В.Д., Ганжа О.І., Захарчук Б.І. Кордони України: історія та проблеми формування (1917-1940 рр.) // Український історичний журнал. – 1992. – №1.
2. Вегеш М. Августин Волошин і Карпатська Україна // Дзвін. – 1991. – №3.
3. Дністрянський М.С. Кордони України. – Львів, 1992.
4. Задорожний В., Вегеш М. Карпатська Україна в світлі нових документів // Сучасність. – 1993. – №4.
5. Костюк Г. Сталінізм в Україні (Генеза і наслідки). – К., 1995.
6. Кондратюк В., Зайцев О. Україна в 20-30-х рр. Суспільно-політичне життя ХХ століття. – Львів, 1993.
7. Конквест Р. Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор. – К., 1993.
8. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928). – К., 1996.
9. Кульчицький С.В. Ціна “великого перелому”. – К., 1991.
10. Кульчицький С.В. Особливості індустріалізації народного господарства УРСР // Український історичний журнал. – 1989. – №10.
11. Кульчицький С.В., Мовчан О.М. Невідомі сторінки голоду 1921-1923 рр. в Україні. – К., 1993.
12. Кульчицький С.В. Особливості індустріалізації народного господарства УРСР // Український історичний журнал. – 1989. – №10.
13. Курносів Ю.Ю. Суспільно-політичне життя на Україні в 20-30-х рр. // Український історичний журнал. – 1989. – №12.
14. Курносів Ю.Ю. Духовне життя в 20-30-х рр. // Український історичний журнал. – 1990. – №1.
15. Лихолобова З.Г. Сталінський тоталітарний режим та політичні репресії кінця 30-х років в Україні. – Донецьк, 1996.
16. Лозинський В.С. Політика українізації в 20-30-х роках: історія, проблеми, уроки // Український історичний журнал. – 1989. – №10.
17. Малик Я.Й. Впровадження радянського режиму в українському селі. – Львів, 1996.
18. Мірчук П. Нарис історії ОУН (1920-1939). – Львів, 1991.
19. Олійник М.М. Політика державних та партійних органів України щодо приватних підприємств у період непу // Український історичний журнал. – 2001. – №1.
20. Прокоп М. Україна і українська політика Москви. – Сучасність, 1981.
21. Салига Л.П. Боротьба Х.Г.Раковського за розширення прав України під час конституційного оформлення СРСР (травень-липень 1923 р.) // Український історичний журнал. – 1992. – №1.
22. Чирко Б.В. Під пресою імперської ідеології: (Про денационалізацію школи у 1920-1930 рр.) // Відродження. – 1993. – №1.
23. Шаповал Ю.І. Л.М.Каганович на Україні // Український історичний журнал. – 1990. – №9-10.
24. Шаповал Ю.І. Сталінізм і Україна // Український історичний журнал. – 1990. – №12; 1991. – №2,4,7.
25. Швагуляк М. “Українська карта”. Українське питання у міжнародній політиці напередодні та на початку Другої світової війни // Дзвін. – 1990. – №7.

Література до рефератів

1. Кричевський С. Організація українських націоналістів в Україні – Організація українських націоналістів за кордоном. – Львів, 1991.
2. Книш З. Становлення ОУН. – К., 1994.
3. Кугутяк М.В. Галичина: сторінки історії. – Івано-Франківськ, 1993.
4. Сухарев О. Неп на Україні. – К., 1991.

Методичні рекомендації

Перше питання слід розпочати з розкриття терміна: “нова економічна політика” (неп). Зауважимо, що неп передбачав лише часткове повернення до ринкових відносин, різних форм власності, економічних методів управління народним господарством. Потрібно зупинитись на причинах переходу до непу. На кінець 1920 – початок 1921 років більшовицька Росія і Україна опинилися в ситуації глибокої економічної, соціальної та політичної кризи. Зверніть увагу на основні зміни в період непу, зокрема, у сільському господарстві, промисловості та у галузі торгівлі і фінансів. Загалом, неп сприяв розвитку сільського господарства і промисловості, стимулював продуктивність праці, зміцнювалася грошова система, спадала інфляція, зріс життєвий рівень населення. Бажано

навести оцінку істориками цього соціально-економічного явища держави. Деякі історики та економісти розглядають неперемогу як вершину реформаторства більшовиків, як “ринкову модель соціалізму”. Вкажіть причини згорання неперемоги, зауваживши, що ця соціально-економічна політика не могла бути тривалою, оскільки комуністична партія з самого початку розглядала неперемогу як вимушену і тимчасову поступку капіталізму. У кінці 20-х років XX ст. сталінське керівництво відмовилося від неперемоги і перейшло до командно-адміністративної економіки.

При підготовці відповіді на **друге** питання студенту слід мати на увазі, що входження України до складу СРСР відбулося під тиском Москви, яка була зацікавлена в цьому. Варто зауважити, що процес прискорення інтеграції радянських республік розпочався ще у 1919 році. Дайте пояснення системи двосторонніх та багатосторонніх угод між московським центром і республіками, яка отримала назву “договірної федерації”. З’ясуйте, які були підходи радянського керівництва стосовно утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) (“план автономізації” Сталіна і план Леніна). Прослідкуйте перебіг подій стосовно утворення СРСР, які основні документи були прийняті, подайте їх аналіз. Потрібно підкреслити, що юридичне оформлення СРСР остаточно завершилося в 1924 році, коли була прийнята Конституція СРСР, яка позбавила республіки багатьох прав. Дайте оцінку істориків стосовно утворення СРСР та входження до його складу України. Слід лише знати, що формально СРСР був федерацією, але фактично – унітарною, централізованою державою, імперією нового типу. Розглядаючи питання про кордони УСРР, покажіть, що їх формування відбувалося досить штучно, без урахування національних інтересів УСРР.

У **третьому** питанні необхідно проаналізувати політику українізації, яка проводилась у 20-х – на початку 30-х років XX ст. Слід визначити суть українізації як політики в національно-культурній сфері, що здійснювалася радянським керівництвом в Україні. Потрібно з’ясувати причини політики “коренізації” (українізації) в Україні. Підкреслимо, що більшовики змушені були піти на проведення цієї політики, оскільки перебували під впливом національно-визвольної боротьби українців 1917-1921 років і прагнули забезпечити собі підтримку усього населення України. Проте українізація здійснювалася в певних, дозволених центром рамках. Важливо проаналізувати практичне здійснення українізації в Україні, виділивши позитивні наслідки. 20-і роки стали періодом подальшого національного відродження. Слід сказати, що жодна з республіканських “коренізацій” не зайшла так далеко, як українська. За десять років українізації (1923-1933) українці перетворилися на структурно повноцінну націю. Зупиніться на характеристиці діяльності найбільш активних представників українізації. На початку 30-х років українізацію почали поступово згортати. Розпочинається боротьба з так званим буржуазним націоналізмом. Студенту доцільно зупинитись на причинах згорання українізації.

Розкриваючи **четверте** питання, студенту слід обґрунтувати обставини, які вмотивували проведення індустріалізації в країні. Наголосимо, що у грудні 1925 року XIV з’їзд РКП(б) проголосив курс на індустріалізацію. Необхідно з’ясувати особливості проведення індустріалізації в Україні, враховуючи труднощі її втілення. Зауважимо, що шляхи і методи індустріалізації були обрані невірні, вони суперечили об’єктивним економічним законам. Плани п’ятирічок були явно нереальними і економічно необґрунтованими. Проаналізуйте наслідки індустріалізації. Потрібно зауважити, що політика прискореної індустріалізації призвела до важких соціально-економічних та політичних наслідків. Випереджаючий розвиток важкої промисловості спричинив посилення диспропорцій між промисловістю і сільським господарством, між важкою і легкою промисловістю. Відбулося падіння життєвого рівня народу. Поряд з цим, індустріалізація мала і значні позитивні досягнення, визначте їх. Насамкінець, бажано з’ясувати відмінність індустріалізації в СРСР (у тому числі в Україні) від цього процесу в країнах Заходу.

П’яте питання присвячене аналізу політики колективізації України, яка проводилася в кінці 20-х – 30-х років. Слід з’ясувати причини колективізації. Курс на колективізацію був проголошений XV з’їздом ВКП(б) у 1927 році, а з 1929 року почалося її насильницьке форсоване здійснення. Покажіть, як сталінська політика суцільної колективізації руйнувала розвинуту систему сільськогосподарського кооперування, що викликало різні форми протесту українського селянства. Охарактеризуйте один із головних негативних напрямків колективізації – “ліквідація куркуля як класу”. У ході колективізації було знищено найбільш працездатних і заможних господарів, що негативно вплинуло на подальший розвиток сільського господарства. Опишіть масштаби найтрагічнішого прояву колективізації – голодомору 1932-1933 років. Дайте оцінки причин голодомору, адже в історичній літературі немає одностайності щодо цього. Викрийте далекосяжні плани Сталіна щодо українського народу, які він переслідував, запроваджуючи геноцид. Радянський режим заперечував факт існування голоду, тому кількість жертв голодомору обчислити дуже важко. Слід показати оцінки істориків та демографів стосовно жертв голодомору. Зупиніться на негативних наслідках колективізації. На селі було утверджено командну економіку при повному підпорядкуванні колгоспів державній владі. Завдяки

колективізації було отримано засоби для задоволення потреб індустріалізації, забезпечено індустріальний стрибок.

Розглядаючи **шосте** питання, треба пам'ятати, що у кінці 20-х – на початку 30-х років політична система Радянського Союзу, зберігаючи ззовні усі атрибути демократії, фактично перетворилася на тоталітарну, яку дослідники називають режимом особистої влади Сталіна або сталінщиною. Зауважимо, що тоталітарний режим Сталіна базувався на системі монополій: монополій більшовиків на політичну владу, на ідеологію, на керівництво економікою. Дайте змістовну характеристику цього явища. Зосередьте увагу на аналізі масових репресій, яку виконував репресивний апарат органів ДПУ-НКВС. Слід пам'ятати, що масові репресії були захисною реакцією тоталітарного режиму, оскільки при наявності широкої опозиції цей режим не зміг би забезпечити свого існування. Охарактеризуйте напрямки масових репресій, що здійснювалися проти всіх верств населення України – від селянина до керівників КП(б)У. Детальніше зверніть увагу на боротьбу проти релігії і церкви, а також гоніння радянської влади проти українських письменників, діячів мистецтва. Для того, щоб краще розібратися з механізмом репресій у 30-х роках, доцільно звернутись до праць сучасних дослідників, які подані у списку літературі. Проаналізуйте негативні наслідки репресій. Підсумовуючи, слід наголосити, що масовим терором була фізично винищена найбільш активна та інтелектуальна частина нації і проведена деформація морально-етичних відносин. На узагальнюючих фактах покажіть, що це була велика трагедія українського народу.

У **сьомому** питанні студенту необхідно висвітлити становище Галичини під владою Польщі у міжвоєнний період. Охарактеризуйте політику Польщі стосовно Галичини та інших етнічних українських земель під окупацією. Польський уряд намагався витравити такі поняття, як “Україна” та “українці”. Зверніть увагу на соціально-економічне гноблення українських земель. Польський уряд розділив країну на дві території – Польщу “А” і Польщу “Б”. До першої входили корінні польські землі, до другої – переважно західноукраїнські і західнобілоруські. З'ясуйте, чому Галичина була аграрним і промисловим придатком Польщі. Висвітліть політичне життя та національно-визвольний рух українців. Зокрема, у Галичині національно-визвольний рух очолювали різні політичні сили, погляди яких на майбутнє України не співпадали, а іноді були протилежними. Зупиніться на програмових засадах українських політичних партій міжвоєнного періоду, особливо Організації українських націоналістів (ОУН). Варто підкреслити, що значний вплив на активність українського населення мала греко-католицька церква на чолі з митрополитом А.Шептицьким.

При розгляді **восьмого** питання слід зосередити увагу на аналізі соціально-економічного та суспільно-політичного становища Північної Буковини під владою Румунії та Закарпаття під владою Чехословаччини. Румунська влада здійснювала щодо українського населення політику тотальної румунізації, вдаючись до відкритих насильницьких дій. Визначте етапи посилення румунізації у Буковині. Переконайте на фактах, що уряд Чехословаччини здійснював більш помірковану політику щодо Закарпаття. Характеризуючи соціально-економічне становище цих українських земель, визначте подібні і відмінні риси. Наголосимо лише на тому, що розвиток сільського господарства гальмувався політикою іноземних урядів, а кращі українські землі передавалися румунським і чеським колоністам. Зверніть увагу, що по-різному розвивалося політичне життя у Буковині та Закарпатті. У Буковині склалися менш сприятливі умови для діяльності українських політичних партій і громадських об'єднань, які діяли підпільно і напівпідпільно. У Закарпатті український національний рух не був заборонений і українські політичні сили діяли легально. З'ясуйте, які українські суспільно-політичні течії існували на Закарпатті. Детально охарактеризуйте події на Закарпатті у 1938-1939 роках, наслідком яких було проголошення незалежності Карпатської України. Це мало велике історичне значення: воно сприяло перетворенню населення краю в національно свідомих українців, продемонструвало прагнення українського народу до утворення власної держави. Загалом аналізуючи розвиток Північної Буковини та Закарпаття, порівняйте його зі становищем Галичини, визначте спільні моменти їхнього розвитку та особливості кожного з регіонів.

Контрольні запитання

1. У чому полягала суть нової економічної політики? Як вона впроваджувалася в Україні?
2. У чому Ви вбачаєте обмеженість непу?
3. Чим Ви можете пояснити наявність двох підходів до визначення перспектив договірної федерації радянських республік? Чим відрізнялися ці підходи?
4. Поясніть, чому юридично незалежна Україна фактично не була суверенною державою у 20-х рр. ХХ ст.? Як Ви розумієте глибинні причини втрати суверенітету Україною?
5. Що таке політика коренізації та українізації? Проаналізуйте успіхи та труднощі у її здійсненні.

6. Чому в економіці СРСР головний пріоритет надавався проведенню індустріалізації? Які це мало наслідки для України?
7. Наведіть конкретні приклади виробничого змагання. Яку мету перед собою ставили його ініціатори?
8. Що спонукало сталінське керівництво перейти до суцільної колективізації? Як вона впроваджувалася в Україні?
9. Проаналізуйте політику держави щодо селян у ході колективізації. Дайте їй оцінку.
10. У чому суть “закону про п’ять колосків”? Які наслідки він мав?
11. Чим Ви можете пояснити, що в той час, коли в Україні вимирали цілі села, газети змальовували “щасливе життя” радянських людей?
12. Що являла собою ідеологія й політика сталінізму? Чому він знайшов своїх прихильників в Україні? До яких наслідків призвели сталінські репресії у 30-х рр. ХХ ст.?
13. Визначте напрямки сталінських репресій в Україні.
14. Доведіть, що уряди Польщі, Чехословаччини і Румунії здійснювали політику колоніального гноблення, асиміляції українського народу.
15. Охарактеризуйте партійно-політичну ситуацію у Галичині в міжвоєнний період.
16. За яких умов формувалась ОУН і які методи боротьби за самостійність України застосовували члени цієї організації?
17. Чому спроба утворити незалежну державу в Закарпатті закінчилася невдачею? Яке вона мала історичне значення?

Тема 7. Україна в роки Другої світової війни

1. Пакт Молотова-Ріббентропа і Західна Україна.
2. Напад Німеччини на СРСР. Оборонні бої Червоної Армії у 1941-1942 рр.
3. Встановлення німецького окупаційного режиму в Україні.
4. Рух Опору в Україні.
5. Наступ радянських військ у 1943-1944 рр. і вигнання німецьких агресорів з України.

Ключові терміни та поняття

Друга світова війна, фашизм, пакт Молотова-Ріббентропа, геополітичні інтереси, радянська політика, план “Барбаросса”, план “Ост”, евакуація, окупаційний режим, колабораціонізм, антигітлерівська коаліція, Акт відновлення Української держави, рух Опору, Українська Повстанська Армія, партизанський рух, підпілля, геноцид, оstarбайтери, Бабин Яр, депортація.

Джерела

1. Боротьба й діяльність ОУН під час війни. Документи та матеріали // Український історичний журнал. – 2000. – №2.
2. Бульба-Боровець Т. Армія без держави. Спогади. – Вінніпег, 1981.
3. Літопис УПА. – Торонто, 1978-1988. – Т.1-17.
4. Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади: В 2 кн. – Львів, 1997.
5. Мірчук П. Українська Повстанська Армія: 1942-1952. Документи і матеріали. – Львів, 1991.
6. Платформа Української Головної Визвольної Ради // Архіви України. – 1992. – №5-6.
7. Преступные цели – преступные средства. Документы об оккупационной политике фашистской Германии на территории СССР (1941-1944). – М., 1985.
8. Чайковський А.С. Невідома війна: Партизанський рух в Україні 1941-1945рр. мовою документів, очима істориків. – К., 1994.

Основна література

1. Брицький П.П. Україна у Другій світовій війні (1939-1945 рр.). – Чернівці, 1995.
2. Киричук Ю. Історія УПА. – Тернопіль, 1991.
3. Коваль В.С. Радянсько-німецький пакт 1939 року. – К., 1989.
4. Коваль М.В. Україна: 1939-1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії. – К., 1995.
5. Ковалюк В.Г. Культурологічні і духовні аспекти “радянської” Західної України (вересень 1939 рр. – червень 1941 р.) // Український історичний журнал. – 1993. – №2-3.
6. Ковалюк В.Р. Західна Україна на початку Другої світової війни // Український історичний журнал. – 1991. – №9.

7. Косик В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні. – Париж, Нью-Йорк, Львів, 1993.
8. Муковський І.Т., Лисенко О.С. Звитяга і жертвовність. Українці на фронтах Другої світової війни. – К., 1997.
9. Першина Г. Фашистський геноцид на Україні 1941-1944. – К., 1985.
10. Трохимович В. Україна в роки Другої світової війни (1939-1945). – Львів, 1995.
11. Шанковський Л. Похідні групи ОУН. – Мюнхен, 1958.
12. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941-1945 рр. – К., 1967-1975., Т.1-3.

Додаткова література

1. Бар М., Заленський А. Війна втрачених надій: український самостійницький рух у 1939-1945 рр. // Український історичний журнал. – 1992. – №6.
2. Ветров І. Економічна експансія третього рейху в Україні. – К., 2000.
3. Гординський З. Українська Національна Рада. – К., 1993.
4. Грабовський С. Друга світова війна: версія Віктора Суворова // Розбудова держави. – 1995. – №4.
5. Коваль М.В. Доля української культури за “нового порядку” (1941-1944рр.) // Український історичний журнал. – 1993. – №1-2.
6. Коваль М.В. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939-1945 рр.). Спроба сучасного концептуального бачення. – К., 1994.
7. Коваль М.В. Друга світова та історична пам'ять // Український історичний журнал. – 2000. – №3-4.
8. Патриляк І.К. Націоналістичний партизанський рух на території Західної України влітку 1941 р. // Український історичний журнал. – 2000. – №4.
9. Руденко Р.М., Русак А.В. Армія фашистського агресора: від перемог до поразок. 1941-1945 рр. (Морально-психологічний аспект). – К., 1997.
10. Скоробогатов А.В. ОУН у Харкові за часів окупації (1941-1943 рр.) // Український історичний журнал. – 2000. – №6.
11. Швагуляк М. Українська карта // Дзвін. – 1990. – №7.

Методичні рекомендації

Період Другої світової війни – одна з найскладніших і найсуперечливіших сторінок історії українського народу, що опинився в центрі найбільшого у ХХ ст. воєнного протистояння двох тоталітарних режимів – нацистського та більшовицького – і на долю якого випали найбільші випробування.

Розглядаючи **перше** питання, передусім слід зазначити, що 30-і роки характеризуються значним ускладненням міжнародних відносин і зростанням загрози війни. Відбулося формування двох протилежних блоків держав: США, Великобританія, Франція, з одного боку, та Німеччина, Італія, Японія – з іншого. Окрему позицію займала СРСР. Охарактеризуйте спроби деяких держав створити систему колективної безпеки у відверненні Другої світової війни. Оцініть геополітичні інтереси СРСР та фашистської Німеччини щодо Західної України. Проаналізуйте радянсько-німецький Договір про ненапад (пакт “Молотова-Ріббентропа”), а також секретний протокол про розмежування сфер впливу сторін в Європі. Зауважимо, що для Західної України цей радянсько-німецький договір мав важливе значення, бо віддавав її до сфери впливу СРСР, наслідком чого був вступ на її територію Червоної Армії та окупація Радянським Союзом. Дайте оцінки дослідників, які по-різному називають сам факт входження українських земель до складу УРСР. Після возз'єднання західноукраїнських земель з Україною почалася її активна радянізація – здійснення перетворень відповідно до радянського зразка. Перетворення носили суперечливий характер. Визначте позитивні і негативні сторони радянізації. Об'єднання майже всіх українських земель у складі УРСР мало велике історичне значення: вперше за декілька століть українці опинилися в межах однієї держави.

Відповідь на **друге** питання варто почати з аналізу планів нападу Німеччини на СРСР (план “Барбаросса”, план “Ост”). Загарбання України розглядалося як одна з основних цілей завойовницької політики німецького фашизму. Аналізуючи напад Німеччини на СРСР, висвітліть початок війни. Приділіть належну увагу перебігу воєнних дій першого етапу радянсько-німецької війни. Розкажіть про героїчну оборону Києва, Одеси, Севастополя. Зупиніться на причинах поразок радянських військ. Зауважимо, що причини тяжких поразок у 1941 році криються не в слабкості СРСР, а в негативних явищах, властивих тогочасному режиму. З'ясуйте, як проходили оборонні бої Червоної Армії у кінці 1941-1942 роках. Охарактеризуйте обстановку, в якій необхідно було

здійснити докорінну перебудову в промисловості та економічних ресурсах України, що лягло важким тягарем на плечі мирного населення. Наприкінці 1941 року німецькі війська групи армій “Південь” окупували майже всю Україну. Однак, ціною величезних жертв, героїчного опору народу план “блискавичної війни” був зірваний.

Відповідаючи на **третє** питання, студент повинен з’ясувати особливості німецької окупації України. Необхідно підкреслити, що під ногою фашистського окупанта українські землі перебували від червня 1941 року до повного його вигнання – жовтня 1944 року. Варто зауважити, що, захопивши Україну, німці розчленували її на окремі чотири частини. Вкажіть на певні риси окупаційного режиму в різних регіонах і відповідно дещо відмінне становище місцевого населення в тих адміністративно-територіальних частинах, що були створені німецькою владою на українських землях. Згідно з “теорією расової винятковості німецької нації”, українці підлягали масовому знищенню. Справжній геноцид здійснювався проти єврейського народу. З’ясуйте, у яких концтаборах здійснювалося знищення євреїв та українців. Проаналізуйте механізм грабування гітлерівцями матеріальних та людських ресурсів України. Щоб забезпечити більш “ефективну” експлуатацію українського села, німці зберегли колгоспи. Окупаційний режим відзначався винятковою жорстокістю. Але він виявився неефективним, бо не забезпечив покори українського народу.

У **четвертому** питанні слід проаналізувати рух Опору проти німецько-фашистських загарбників. В українському антифашистському русі Опору існувало дві течії: радянський рух опору (партизани і підпільники) та національно-визвольний рух опору на чолі з ОУН. В роки боротьби проти німецьких окупантів у них були різні підходи до проблеми державності України, порівняйте їх. Зауважимо лише, що радянський рух опору прагнув до відновлення статусу України в складі СРСР. Покажіть форми боротьби партизан проти іноземного загарбника. Коротко охарактеризуйте діяльність Українського штабу партизанського руху на чолі зі Т.Строкачем. Національно-визвольний рух опору прагнув до відродження незалежної української держави. До початку війни ОУН співробітничала з німцями. З’ясуйте непрості відносини між ОУН(б) і ОУН(м). Детально розгляньте події, пов’язані зі спробою проголошення самостійної української держави 30 червня 1941 року у Львові. Належну увагу слід приділити вивченню зародження та діяльності Української Повстанської Армії (УПА), оскільки досі існує неоднозначне ставлення до неї українських істориків. Які інтереси переслідували вояки УПА, за що боролися? Зупиніться на відносинах УПА з радянськими партизанами. Підсумовуючи, потрібно наголосити, що з приходом Червоної Армії в Західну Україну в 1944 році ОУН-УПА, залишаючись на платформі незалежності, оголосила війну сталінському режиму.

У **п’ятому** питанні студент повинен розкрити події наступу радянських військ у 1943-1944 рр. і вигнання німецьких агресорів з України. Визволення України почалося під час Сталінградської битви (листопад 1942 – лютий 1943 років), яка поклала початок корінному перелому у війні на користь СРСР. Масове ж визволення українських земель почалося в ході Курської битви (5 липня – 23 серпня 1943 року). Проаналізуйте перебіг основних воєнних подій 1943-1944 років, що були спрямовані на знищення угруповань німецької армії в Україні. Охарактеризуйте серію наступальних операцій, за якими здійснено остаточне визволення території України. Наголосимо, що 28 жовтня 1944 року територія України була остаточно визволена від загарбників. З’ясуйте вклад України в перемогу над Німеччиною та її союзниками.

Контрольні запитання

1. *Охарактеризуйте вплив радянсько-німецького пакту про ненапад на хід підготовки Другої світової війни. Як цей пакт вплинув на долю України?*
2. *У чому Ви вбачаєте суть економічних та соціальних перетворень у Західній Україні? Про що свідчать методи, якими радянська влада їх здійснювала?*
3. *Назвіть основні воєнні операції літньо-осінньої компанії 1941 р. на території України. Визначте їх загальностратегічне значення.*
4. *Охарактеризуйте суть і причини прорахунків військово-політичного керівництва СРСР у війні з Німеччиною.*
5. *Які вживалися заходи щодо мобілізації сил на відсіч німецької агресії? Чому провалився план “Барбаросса”?*
6. *Охарактеризуйте адміністративно-територіальне розчленування України після її окупації німцями.*
7. *Які плани виношували нацисти щодо запровадження на окупованій території України “нового порядку”?*
8. *Проаналізуйте особливості руху Опору в Україні. Порівняйте прояви національно-визвольної і радянської течій Опору в 1941-1944 рр.*

9. Які форми та методи боротьби застосовували учасники руху Опору в Україні?
10. Простежте процеси виникнення та політичної еволюції ОУН-УПА.
11. Охарактеризуйте дії ОУН-УПА в умовах німецької окупації.
12. Назвіть найважливіші наступальні операції радянських військ на Україні у 1943-1944 рр. Який головний їх підсумок?
13. Які завдання постали перед радянським урядом після визволення території України від німецько-фашистських загарбників? Як вони вирішувалися?
14. Охарактеризуйте вклад українського народу в розгром нацистської Німеччини і її союзників.

Тема 8. Україна в 1945-1991 рр.

1. Посилення сталінського тоталітарного режиму (1945-1953 рр.).
2. Україна у період хрущовської “відлиги”. Шістдесятники.
3. Період “застою” і криза радянського суспільства (1964-1985 рр.). Наступ на національно-демократичні сили. Дисидентський рух.
4. Україна в період перебудови (1985-1991 рр.).

Ключові терміни та поняття

Операція “Вісла”, адміністративно-командна система, жданівщина, консерватизм, космополітизм, “холодна війна”, хрущовська “відлига”, лібералізація, економічні методи управління, раднаргоспи, шістдесятники, застійні явища в економіці, політико-ідеологічна криза, права людини, правозахисний рух, дисидентський рух, русифікація, перебудова, гласність, чорнобильська катастрофа, Декларація про державний суверенітет, Акт проголошення незалежності України, референдум, президент.

Джерела

1. Акт проголошення незалежності України. – К., 1991.
2. Без культури немає народу. Інтерв’ю з П.Ю.Шелестом // Київ. – 1989. – №10.
3. Декларація про державний суверенітет України. – К., 1990.
4. Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади: В 2 кн. – Львів, 1997.
5. Мороз В. Шістдесяті роки в Україні // Всесвіт. – 1993. – №3-12.
6. Національні відносини в Україні у ХХ ст. Збірник документів і матеріалів. – К., 1994.
7. Україна багатопартійна: Програмні документи нових партій. – К., 1991.
8. Український правозахисний рух. Документи і матеріали. – Торонто, 1978.
9. Шелест П. Холодна відлига. Сторінки щоденників // Київ. – 1990. – №8.
10. Чорнобильська трагедія. Документи і матеріали. – К., 1996.

Основна література

1. Баран В.К. Україна 1950-1960 рр.: еволюція тоталітарної системи. – К., 1996.
2. Баран В.К. Україна після Сталіна: Нарис історії 1953-1985 рр. – Львів, 1992.
3. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років. – К., 1995.
4. Майстренко І. Історія комуністичної партії України. – Сучасність, 1979.
5. Про минуле – заради майбутнього. – К., 1989.
6. Російщення України. – К., 1992.
7. Україна в цифрах у 1991 році: Короткий статистичний довідник. – К., 1992.
8. Україна ХХ ст. Проблеми національного відродження. – К., 1993.
9. Шаповал Ю.І. Україна 20-50-х рр.: Сторінки ненаписаної історії. – К., 1993.
10. Ярош Б. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях. 30-50-ті роки ХХ століття. – Луцьк, 1995.

Додаткова література

1. Бугай М.Ф. Депортації населення з України в 30-50-ті роки // Український історичний журнал. – 1990. – №10-11.
2. Волков І.М. Виселення селян України у віддалені райони СРСР наприкінці 40-х рр. // Український історичний журнал. – 1993. – №7-8.
3. Горань О.В. Убити дракона. З історії Руху та нових партій України. – К., 1993.
4. Замлинська О. Ідеологічний терор та репресії проти творчої інтелігенції у перші повоєнні роки (1945-1947 рр.) // Київська старовина. – 1993. – №2.

5. Заставний Ф.Д. Східна українська діаспора. – Львів, 1992.
6. Ковтун В. Історія Народного руху України. – К., 1995.
7. Меркатун І.П. Антирелігійна кампанія 50-60-х рр. на Україні // Український історичний журнал. – 1991. – №10.
8. Савельєв В.Л. Сторінки політичної біографії М.В.Підгорного // Український історичний журнал. – 1991. – №1.
9. Ткачов С. Польсько-український трансфер населення 1944-46 рр. – Тернопіль, 1997.
10. Щербак Ю. Чорнобиль. – К., 1990.

Методичні рекомендації

Відповідь на **перше** питання варто подавати структурно. Слід усвідомити наслідки Другої світової війни для України і, насамперед, втрати людських та матеріальних ресурсів, що мало негативний вплив на відродження економіки республіки. Розкажіть про територіальні зміни в Україні після Другої світової війни, зокрема про входження Закарпаття до складу України, а також про передачу Криму від РРФСР до УРСР. З'ясуйте вклад України на міжнародній арені, УРСР була учасником утворення Організації Об'єднаних Націй (ООН). Проаналізуйте соціально-економічне становище України після закінчення війни. Охарактеризуйте процес відбудови народного господарства. Доведіть, чому цей процес розпочався з відродження залізниць, електростанцій, шахт. Зверніть увагу на розвиток важкої і оборонної промисловості, стан сільського господарства. Окресліть основні причини голоду 1946-1947 років в Україні. Висвітліть суть “м'якої позиції” керівника республіки М.Хрущова під час голоду.

Проаналізуйте політичну обстановку в Україні після закінчення війни, вплив культу особи Сталіна на науково-культурні та ідеологічні процеси в республіці (соціокультурне явище “жданівщина”). Висвітліть процес наступу на права людини в Україні, репресії, депортації українців у другій половині 40-х – на початку 50-х років. Висвітлюючи політику сталінізму в західних областях республіки, розкрийте високі темпи промислового розвитку та зміни в соціальній структурі населення. Вже до середини 1946 року туди приїхало 87 тис. чоловік із східних областей і Росії. Розкрийте суть та опір примусової колективізації в західноукраїнських селах. Лише в 1947-1948 роках, після того, як радянський режим, в основному, подолав опір УПА, він міг на повну силу проводити колективізацію. Порівняйте методи колективізації у Східній Україні в 30-ті роки та післявоєнний період у західних областях.

Охарактеризуйте державний терор проти західноукраїнського населення в післявоєнні роки. На прикладах покажіть поліційно-каральні акції проти цивільного населення. Особливо зверніть увагу на карально-військові підрозділи НКВД-МГБ, які були найчисленнішими силами в репресивному механізмі у боротьбі проти загонів ОУН-УПА.

У **другому** питанні, аналізуючи початок процесу десталінізації (яку називають періодом хрущовської “відлиги”) політичного режиму М.Хрущовим, розкажіть про політичні зміни у другій половині 50-х років, а також зміни в соціальній та економічній політиці. Зверніть увагу на половинчастий характер перетворень в Україні. Процес десталінізації проходив повільно, мав поверховий, непослідовний і суперечливий характер. З'ясуйте такий факт, що на реформування сільського господарства негативно впливала недосконала командно-адміністративна система. Визначте експерименти в економіці та непослідовні соціальні програми М.Хрущова. Цікаво знати, як процес десталінізації сприяв відродженню національної мови і культури, розвитку української науки. Видатним явищем духовного життя стала поява нового покоління інтелігенції – шістдесятників. Проаналізуйте діяльність найбільш яскравих представників цього покоління. Зауважимо, що національно-культурні процеси переходили встановлені партією рамки лібералізації й на початку 60-х років почали переслідуватися. “Відлига” в національно-культурній сфері припинилася. У кінці відповіді узагальніть причини поразок хрущовських реформ. Більшість істориків дотримується думки, що перетворення хрущовського періоду не торкнулися основ існуючої при Сталіні системи. Усунення М.Хрущова фактично означало відмову від реформ і лібералізації.

Пристаюючи до висвітлення **третього** питання, студенту потрібно зауважити, що після усунення М.Хрущова до влади в СРСР прийшли консервативні сили на чолі з Л.Брежнєвим. Наступне двадцятиріччя називають “стабілізацією”, яке стало своєрідним символом брежнєвської епохи. Висвітліть спроби реформування економіки, зокрема у сільському господарстві та промисловості. Покажіть, що економічні реформи в Україні зазнали невдачі, відзначте причини провалу цих реформ. Зауважте, що економіка продовжувала розвиватися екстенсивним шляхом, намітилося постійне відставання в науково-технічному і технологічному процесах від розвинених країн Заходу. Збільшився бюрократичний апарат, посилилася безгосподарність і безвідповідальність,

корупція, організована злочинність і “тіньова” економіка. Охарактеризуйте соціальну політику держави в період “стабілізації”, вкажіть, який був рівень народу. Висвітлення питання приходу до влади В.Щербицького (1972 рік) розпочніть з проведення ним чистки керівних кадрів партії. Його оточенням реанімовано сталінізм, посилено політику русифікації та жорстокого централізму. Адміністративно-командна система робила все, щоб із суспільних відносин виключити національний фактор. У 70-х роках партійні ідеологи сформулювали тезу про нову спільність людей – “єдиний советський народ”. Що, на вашу думку, означала ця теза?

У цих умовах як протест проти антинародних дій партійно-державного апарату, проти обмеження національного життя в Україні набирає сили дисидентський рух. Докажіть на фактах, що дисидентський рух ставив за мету вільний розвиток української культури і мови, забезпечення громадянських прав і був проявом національно-визвольного руху. Визначте етапи дисидентського руху. Проаналізуйте діяльність підпільних груп та нелегальних організацій дисидентів, які мали на меті домогтися не тільки демократичних прав, але й самостійності України. З’ясуйте роль Української Гельсінської Групи у розгортанні дисидентського руху. Охарактеризуйте самвидавницькі видання, а також листи протесту до різних офіційних установ у справі нищення пам’яток української культури, проти русифікації тощо. Висвітліть хвилю арештів і переслідувань дисидентів. Завдяки самовідданій діяльності українських дисидентів визрівала ідея про необхідність утворення власної незалежної держави, про необхідність кардинальних перетворень у всіх сферах життя радянського суспільства.

У **четвертому** питанні студент має охарактеризувати становище України в період перебудови (1985-1991 роки). Доцільно підкреслити, що у середині 80-х років загальна криза суспільства загострювалася. До влади прийшла енергійна людина – М.Горбачов, який проголосив курс на перебудову. Дайте чітке визначення цього терміна та його періодизацію. Зосередьте свою увагу на вивченні економічних реформ М.Горбачова, які проходили поетапно. Зокрема, втілювалися у життя програма прискореного соціально-економічного розвитку, програма переходу до регульованої ринкової економіки. З’ясуйте, чому економічні реформи зазнали невдачі. Поряд з цим проводилася реформа політичної системи. Розкрийте сутність її. Потрібно констатувати, що ХІХ партійна конференція (1988 рік) прийняла рішення про кардинальне реформування політичної системи, закріпила курс на гласність. Докажіть, що проведення реформ політичної системи сприяло демократизації суспільства і підірвало основи тоталітарного режиму.

Величезний вплив на події в Україні мала аварія на Чорнобильській АЕС в ніч з 25 на 26 квітня 1986 року. У певній мірі вона прискорила відродження національно-визвольних процесів. Охарактеризуйте особливості пробудження та активізації суспільних сил. Зверніть увагу на появу масових рухів та організацій (Українська Гельсінська спілка, Товариство української мови ім. Т.Шевченка, студентське об’єднання “Громада” та ін.). Поступово радикалізується суспільство, завдяки створеній масовій суспільно-політичній організації “Народний рух України за перебудову” (Рух). Висвітліть її діяльність на початковому етапі існування. Врешті-решт відбулося протистояння між реформаторськими і консервативними силами в КПРС, що призвело до виникнення багатопартійності в Україні на початку 90-х років. Назвіть перші українські політичні партії періоду перебудови і коротко проаналізуйте їх діяльність. Новою віхою в українському державотворенні стала робота демократично парламенту – Верховної Ради з 1990 року. Важливим рішенням її було прийняття Декларації про державний суверенітет 16 липня 1990 року. Історичне значення декларації полягало в тому, що вона поклала початок мирному процесу відродження України. Однак демократизація суспільного життя викликала опір консервативних сил, які здійснили державний переворот 19-21 серпня 1991 року. З’ясуйте, який відгомін мав державний переворот в Україні. Проаналізуйте “Акт проголошення незалежності України” 24 серпня 1991 року і референдум 1 грудня 1991 року. Проголошення незалежності України стало подією всесвітньо-історичного значення.

Контрольні запитання

1. У чому полягали труднощі переходу України до мирного життя? Чому процес подолання цих труднощів був складним і суперечливим?
2. Назвіть стратегічні цілі й дайте характеристику тактики ОУН-УПА в післявоєнний період.
3. На конкретних прикладах покажіть негативний вплив ідеології і практики культу особи Сталіна на розвиток ряду наукових напрямів, на літературу і мистецтво України. Що означала “жданівщина” для духовного життя України?

4. Назвіть головні причини, що зумовили зрушення в офіційній політиці та деяку демократизацію суспільно-політичного життя у 50-х рр. ХХ ст. Чому заходи щодо десталінізації суспільства не призвели до зміни політичної системи в УРСР?
5. З якою метою і як здійснювалися перетворення в сільському господарстві в період хрущовської “відлиги”? Чому, на Вашу думку, не вдалося розв’язати нагальні проблеми сільського господарства?
6. Охарактеризуйте діяльність “шістдесятників”. Що було характерно для їх творчості?
7. Охарактеризуйте тенденції розвитку промисловості і сільського господарства у 60-70-х рр., поясніть причини незавершеності господарської реформи середини 60-х рр.
8. Розкрийте деформації суспільно-політичного життя брежнєвської епохи. Дайте характеристику тогочасним керівникам України.
9. Поміркуйте, яке місце посідає дисидентство в історії українського національно-визвольного руху.
10. У чому суть кризи радянського суспільства, що склалася у 1964-1985 рр.?
11. Поняття “перебудова”, що виникло у середині 80-х рр., з часом зазнало трансформації, набуло розпливчастості й невизначеності. Як би Ви визначили суть і зміст цього поняття?
12. Визначте основні напрямки політичних реформ М.Горбачова.
13. Які обставини викликали прийняття Декларації про державний суверенітет України?
14. Обґрунтуйте історичне значення Акта проголошення незалежності України.

2. Взірець тематичної контрольної роботи.

Тематична контрольна робота №1

Київська Русь
Галицько-Волинська держава

Варіант №

1. Передумови утворення держави на Русі.
2. Позначте назву продукту, що становив основу експорту Галицького князівства, а в окремих випадках визначав перебіг його політичного життя:
А сіль;
Б хліб;
В мед;
Г м'ясо.
3. Поясніть термін «бояри».

Тематична контрольна робота №2

Виникнення козацтва та його роль
в історії українського народу

Варіант №

1. Територія, умови та джерела формування козацтва.
2. Позначте подію, що відбулася у 1616 р.:
А молдавський похід Івана Підкови;
Б похід козацького війська Петра Сагайдачного в Московію;
В здобуття запорозькими козаками, очолюваними Петром Сагайдачним, турецької фортеці Кафи;
Г козацьке повстання під проводом Тараса Федоровича.
3. Поясніть термін «бунчук».

Тематична контрольна робота №3

Національно-визвольна війна
українського народу середини XVII ст.

Варіант №

1. Початок війни. Перші перемоги козацько-селянської армії (1648).
2. Позначте подію, що сталася за два роки до укладення Білоцерківського мирного договору:
А укладення Зборівського мирного договору;
Б скликання Переяславської ради;
В затвердження Москвою Березневих статей;
Г одруження Тимоша Хмельницького з Розандою Лупул.
3. Поясніть термін «договірні статті».

Тематична контрольна робота №4

Центральна Рада.
Українська гетьманська держава

Варіант №

1. Лютнева революція і піднесення національно-визвольного руху в Україні.
Центральна Рада.
2. Позначте факт, що не стосується життєпису гетьмана Української Держави Павла Скоропадського:
  - А уродженець міста Вісбаден, що в Німеччині;
  - Б учасник російсько-японської війни 1904-1905 рр.;
  - В ініціатор створення Української Галицької Армії;
  - Г командир першого Українського корпусу та отаман Вільного козацтва.
3. Поясніть термін «інтервенція».

Тематична контрольна робота №5

Директорія УНР.
Західно-Українська Народна Республіка

Варіант №

1. Прихід до влади Директорії УНР.
2. Позначте визначення, що розкриває значення поняття «Українська Національна Рада»:
  - А представницький орган, передпарламент, що діяв в Україні з 4 березня 1917 р. по 29 квітня 1918 р.;
  - Б перший більшовицький уряд України, утворений у Харкові в грудні 1917 р. на противагу Генеральному Секретаріатові Української Народної Республіки;
  - В представницький орган Галичини та Буковини, утворений 18 жовтня 1918 р., згодом – законодавчий орган ЗУНР;
  - Г найвищий виконавчий і розпорядчий орган державної влади, уряд Західно-Української Народної Республіки.
3. Поясніть термін «Державний Секретаріат».

11. Методи контролю

(Усно-письмові). Опитування студентів у ході проведення семінарських занять. Тематичні контрольні роботи. Перегляд конспекту семінару. Колоквіум.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Приклад для екзамену

Поточне тестування та самостійна робота	Підсумковий тест (екзамен)	Сума
---	----------------------------------	------

Змістовий модуль 2				Змістовий модуль 3					50	100
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T19		
5	5	5	5	5	5	10	5	5		

T1, T2 ... T12 – теми змістових модулів.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
80 – 89	B	добре	
70 – 79	C		
60 – 69	D	задовільно	
50 – 59	E		
26 – 49	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-25	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення

Програмові вимоги з нормативного курсу «Історія України»

Модуль 1. Історія України від найдавніших часів до сьогодення
(спеціальність «Прикладна математика», «Інформатика», I курс, I семестр)
(підсумкова форма контролю – екзамен)

1. Початки людського життя на території сучасної України (палеоліт, мезоліт, неоліт).
2. Трипільська культура.
3. Кіммерійці. Скіфи. Сармати.
4. Грецькі колонії у Північному Причорномор'ї.
5. Передумови утворення держави на Русі. Норманська теорія походження Київської Русі.
6. Політичний розвиток Київської Русі у X ст.
7. Завершення процесу складання держави за Володимира Великого і Ярослава Мудрого.
8. Соціально-політичний устрій Київської Русі.
9. Київська Русь в часи феодальної роздробленості (кін. XI – XIV ст.).

10. Культура та історичне значення Київської Русі.
11. Галицьке і Волинське князівства в XI – XII ст. та їх об'єднання. Роман Мстиславич.
12. Внутрішня та зовнішня політика Данила Галицького.
13. Галицько-Волинська держава в останній третині XIII – першій половині XIV ст.
14. Соціально-економічні відносини в Галицько-Волинському князівстві.
15. Становлення Литовсько-руської держави (друга пол. XIV ст.). Устрій держави.
16. Зближення Литви і Польщі. Кревська унія. Литовсько-руська держава у XV – першій половині XVI ст.
17. Люблінська унія 1569 р. Соціально-економічний розвиток українських земель після унії.
18. Становище церкви у XVI ст. Берестейська церковна унія 1596 р.
19. Територія, умови та джерела формування козацтва.
20. Виникнення Запорізької Січі. Дмитро Вишневецький.
21. Господарство та устрій Січі.
22. Реєстрове козацтво. Боротьба з турками і татарами. Петро Сагайдачний.
23. Козацько-селянські повстання кінця XVI – 30-х років XVII ст.
24. Україна напередодні Визвольної війни. Причини війни. Б. Хмельницький.
25. Початок війни. Перші перемоги козацько-селянської армії (1648).
26. Воєнні дії 1649-1653 рр. Формування органів державної влади в Україні.
27. Українсько-російський договір 1654 р.: неоднозначність оцінок.
28. Розвиток подій в Україні у 1654-1657 рр. Політичні та соціально-економічні наслідки Визвольної війни.
29. Гетьманування І. Виговського. Гадяцька унія.
30. Боротьба козацько-старшинських угруповань за владу в Україні. Доба Руїни. Причини та наслідки. Андрусівське перемир'я.
31. Гетьманування П. Дорошенка.
32. Боротьба проти Туреччини та Кримського ханства. “Вічний мир” 1686 р.
33. Україна за гетьманування Івана Мазепи (1687-1709).
34. Гетьман Пилип Орлик та його Конституція.
35. Поступове обмеження автономії України в період гетьманування І. Скоропадського (1708-1721) та правління І Малоросійської колегії (1721-1727).
36. Становище України за гетьмана Д. Апостола (1727-1734). Правління гетьманського уряду (1734-1750).
37. Гетьманування К. Розумовського (1750-1764). Остаточна ліквідація царизмом української автономії.
38. Політичне становище правобережних і західноукраїнських земель.
39. Гайдамацький рух і Коліївщина.
40. Опришківський рух. Олекса Довбуш.
41. Поділи Польщі та їх значення.
42. Адміністративно-територіальний устрій українських земель.
43. Сутність українського національного Відродження, його передумови, особливості та етапи розвитку.

44. Таємні масонські і декабристські організації на Україні.
45. Діяльність Кирило-Мефодіївського товариства. Т. Шевченко.
46. Зародження та розвиток громадсько-політичних організацій та партій у другій половині XIX ст.
47. Соціально-економічне становище. Реформи 60-70-х рр. в Україні.
48. Входження Галичини в склад Австрії. Адміністративно-територіальний устрій.
49. Початок українського національного відродження. Діяльність “Руської Трійці”.
50. Революція 1848 р. в Галичині.
51. Суспільно-політичний рух після 1848 р. Перші українські політичні партії.
52. Закарпаття та Буковина під владою Австрійської імперії.
53. Розвиток суспільно-політичного руху на поч. XX ст.
54. Україна в революції 1905-1907 рр.
55. Українські землі в 1907-1914 рр.
56. Україна в роки Першої світової війни.
57. Лютнева революція і піднесення національно-визвольного руху в Україні. Центральна Рада.
58. Перші кроки на шляху організації української державності. I та II Універсали Центральної Ради.
59. Проголошення Української Народної Республіки. Війна більшовицької Росії проти УНР.
60. Проголошення незалежності УНР. IV Універсал. Брест-Литовський мирний договір.
61. Прихід до влади гетьмана П. Скоропадського. Діяльність гетьманського уряду.
62. Прихід до влади Директорії УНР.
63. Внутрішня і зовнішня політика Директорії. Акт соборності.
64. Проголошення ЗУНР.
65. Внутрішня і зовнішня політика ЗУНР.
66. Причини поразки та історичне значення української національно-демократичної революції 1917-1920 рр.
67. Нова економічна політика: особливості та наслідки.
68. Входження України в склад СРСР. Кордони УРСР.
69. Українізація: причини та наслідки.
70. Індустріалізація: причини та наслідки.
71. Колективізація. Голод 1932-1933 рр.
72. Репресії 30-х рр.
73. Західноукраїнські землі під владою Польщі.
74. Буковина та Закарпаття в 20-30-х рр.
75. Пакт Молотова-Ріббентропа і Західна Україна.
76. Напад Німеччини на СРСР. Оборонні бої Червоної Армії у 1941-1942 рр.
77. Встановлення німецького окупаційного режиму в Україні.
78. Рух Опору в Україні.

79. Наступ радянських військ у 1943-1944 рр. і вигнання німецьких агресорів з України.
80. Посилення сталінського тоталітарного режиму (1945-1953 рр.).
81. Україна у період хрущовської “відлиги”. Шістдесятники.
82. Період “застою” і криза радянського суспільства (1964-1985 рр.). Наступ на національно-демократичні сили. Дисидентський рух.
83. Україна в період перебудови (1985-1991 рр.).
84. Політичний розвиток України (1991-2004 рр.). Конституція України.
85. Проблеми економічного розвитку. Становище в соціальній сфері.
86. Духовне життя суспільства.
87. Зовнішня політика України.

Взірець оформлення екзаменаційного білету

Екзаменаційний білет №1 (для студентів неісторичних спеціальностей)

1. Соціально-політичний устрій Київської Русі.
2. Гетьманування П.Дорошенка.
3. Порівняйте зміст Люблінської та Берестейської церковної унії.
4. Хто з відомих козацьких ватажків очолювали козацько-селянські повстання кінця XVI – першої третини XVII ст.: Б.Хмельницький, С.Наливайко, Д.Байда-Вишневецький, І.Мазепа, Т.Федорович-Трясило, І.Кривоніс, К.Косинський, Д.Гуня.
5. Поясніть термін “первісне суспільство”.

Екзаменаційний білет №1 (для студентів неісторичних спеціальностей)

1. Україна в роки Першої світової війни.
2. Проблеми економічного розвитку. Становище в соціальній сфері.
3. Поясніть причини незавершеності господарських реформ 60-х років XX ст.
4. Хто з наведених українських політичних діячів належали до ОУН-УПА: Д.Донцов, С.Бандера, Я.Стецько, М.Міхновський, В.Липинський, Р.Шухевич.
5. Хто уклав “Книгу буття українського народу” – програмний документ Кирило-Мефодіївського товариства.

14. Рекомендована література **Базова**

1. Алексєєв Ю.М., Вертегел А.Г., Даниленко В.М. Історія України. – К., 1994.
2. Аркас М.М. Історія України-Русі. – К., 1990.
3. Багалій Д. Нарис історії України. – К., 1994.
4. Бойко Історія України. – К., 1999.

5. Борисенко В. Курс української історії. – К., 1997.
6. Велика історія України: У 2-х т. – К., 1993.
7. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.). – Львів, 1996.
8. Верстюк В.Ф., Дзюба О.М., Репринцев В.Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник. – К., 1995.
9. Винокур О., Трубчанінов С. Давня і середньовічна історія України. – К., 1996.
10. Володарі гетьманської булави. Історичні портрети. – К., 1994.
11. Гетьмани України. – К., 1991.
12. Грабовський С., Ставроянні С., Шкляр Л. Нарис з історії українського державотворення. – К., 1995.
13. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX – XX ст. – К., 1996.
14. Грушевський М. Ілюстрована історія України. – К., 1990.
15. Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. – К., 1991-1998.
16. Давня історія України: У 2 кн. – К., 1994, 1995.
17. Довідник з історії України в трьох томах. – К., 1993-1995.
18. Дорошенко Д. Нарис історії України: У 2 т. – К., 1992.
19. Етнонаціональний розвиток України: терміни, визначення, персоналії. – К., 1993.
20. Єфименко О. Історія України та її народу. – К., 1994.
21. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України. – Львів, 1993.
22. Історія господарства: Україна і світ / За ред. Лановика Б.Д. – К., 1995.
23. Історія України / За ред. Смоля В.А.. – К., 1997.
24. Історія України. Курс лекцій: У 2 кн. – К., 1991, 1992.
25. Історія України / Керівник авт. колект. Зайцев Ю. – Львів, 1996.
26. Історія України / За ред. Лановика Б.Д. – К., 2000.
27. Історія України. Документи. Матеріали / Уклад. комент. Короля В. – К., 2001.
28. Історія України. Нове бачення: В 2 т. – К., 1995-1996.
29. Історія України в особах. IX – XVIII ст. – К., 1993.
30. Історія України в особах. XIX – XX ст. – К., 1995.
31. Історія України в документах, матеріалах і спогадах очевидців. – К., 1991..
32. Коваль М., Кульчицький С.В., Курносів Ю.О. Історія України. – К., 1992.
33. Король В. Історія України. – К., 1995.
34. Котляр М., Кульчицький С. Шляхами віків: довідник з історії України. – К., 1996.
35. Котляр М., Смолій В. Історія в життєписах. – К., 1994.
36. Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1992.
37. Малий словник історії України. – К., 1997.
38. Малик Я., Вол. Б., Чуприна В. Історія української державності. – Львів, 1995.
39. Мирончук В., Ігешкін С. Історія України. – К., 2001.
40. Мороз В. Історія України. – Тернопіль, 1992.

41. Нагаєвський І. Історія української держави ХХ ст. – К., 1994.
42. Нариси з історії українського національного руху. – К., 1994.
43. Нариси з історії України: новий погляд з найдавніших часів до кінця ХVІІІ ст. – К., 1996. – Ч. 1.
44. Національні відносини в Україні у ХХ ст. Збірник документів і матеріалів. – К., 1994.
45. Підкова І., Шуст Р. Довідник з історії України. Ч. 1-2. – Львів, 1994.
46. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. – К., 1995.
47. Рибалка І. Історія України: У 2 ч. – Харків, 1995, 1997.
48. Слюсаренко А., Томенко М. Історія української Конституції. – К., 1993.
49. Смолій В., Гуржій О. Як і коли почала формуватися українська нація. – К., 1991.
50. Субтельний О. Україна: історія. – К., 1993.
51. Терещенко Ю., Курило В. Історія України. – К., 1995.
52. Турченко Ф. Новітня історія України. – К., 1995.
53. Україна: друга половина ХХ століття. Нарис історії. – К., 1997.
54. Українська державність у ХХ ст. Історико-політологічний аналіз. – К., 1996.
55. Українська народність: Нариси соціально-економічної та етнополітичної історії. – К., 1990.
56. Українське державотворення. Невитребуваний потенціал. Словник-довідник. – К., 1997.
57. Чмихов М.О., Кравченко Н.М., Черняков І.Т. Археологія та стародавня історія України. – К., 1992.
58. Шевчук В.П., Тараненко М.Г. Історія української державності: Курс лекцій. – К., 1999.
59. Яковенко Н. Нариси історії України з найдавніших часів до кінця ХVІІІ ст. – К., 1997.

Допоміжна

1. Михальчук П. Історія України. Навчальний посібник. Видавництво 2-ге доповнене. – Тернопіль: Астон, 2003. – 272 с.
2. Уривалкін О.М. Історія України в запитаннях та відповідях. – К.: Декор, КНТ, 2008. – 460 с.
3. Котляр М., Кульчицький С. Довідник з історії України. – К.: Україна, 1996.
4. Ричка В.М. Київська Русь: проблеми, пошуки, інтерпретації // Український історичний журнал. – 2001. – № 2.
5. Котляр М. Історія України в особах. Давньоруська держава. – К., 1996.
6. Скоблик В.П. Історія Русі-України (Х–ХІІ) у контексті міжцивілізаційних відносин (особливості тойнбіанської інтерпретації) // Український історичний журнал.
7. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. – Львів, 1995.

8. Смолій В.А., Степанков В.С. Українська національна революція 1648-1654 рр. крізь призму століть. // Український історичний журнал. – 1998. – № 1, 2, 3.
9. Гетьмани України: історичні портрети. – К., 1991.
10. Наливайко Д. Козацька християнська республіка. – К., 1992.
11. Кондратюк К. Нариси історії українського національно-визвольного руху XIX ст. – Тернопіль, 1993.
12. Рибалка І.К. Історія України: дорадянський період. – К., 1991.
13. Сарбей В. Історія України XIX – поч. XX ст. – К., 1991.
14. Сарбей В. Національне відродження України / Серія «Україна крізь віки» у 15-ти т. Т. 9. – К., 1999.
15. Стеблій Ф. Початки українського національного руху в Галичині // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – К., 1995. – Вип.2. – С. 59–70.
16. Нагаєвський І. Історія української держави XX ст. – К., 1994.
17. Павленко Ю, Храмов Ю. Українська державність у 1917–1920 рр. – К., 1995.
18. Литвин М. Українсько-польська війна. – Львів, 1996.
19. Вівчаренко О., Тищик Б. Західноукраїнська Народна Республіка. – Коломия, 1994.
20. Лазарович М. Українські січові стрільці в революційних подіях у листопаді 1918 р. в Східній Галичині // Український історичний журнал. – 1998. - № 5.
21. Арсенич П. Станіслав – столиця ЗУНР. – Івано-Франківськ, 1993.
22. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. – Івано-Франківськ, 1993. – 199 с.
23. Книш З. Становлення ОУН. – К., 1994.
24. Вегеш М. Карпатська Україна (1938–1939). – Ужгород, 2003.
25. Кугутяк М. Голодомор 1933-го і Західна Україна. – Івано-Франківськ. 1994.
26. Вегеш М. Августин Волошин і Карпатська Україна // Дзвін. – 1991. – № 3.
27. Брицький П. Україна у Другій світовій війні (1939–1945 рр.) – Чернівці, 1995.
28. Коваль М.В. Україна: 1939-1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії. – К., 1995.
29. Коваль М. В. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939-1945 рр.). Спроба сучасного концептуального бачення. – К., 1994.
30. Коваль М.В. Друга світова війна та історична пам'ять // Український історичний журнал. – 2000. – № 3–4.
31. Патриляк І.К. Націоналістичний і партизанський рух на території Західної України влітку 1941 р. // Український історичний журнал. – 2000. - № 3-4.

32. Ярош Б. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях 30-50-і рр. ХХ ст. – Луцьк, 1995
33. Гарань О.В. Убити дракона. З історії Руху та нових партій України. – К., 1993.
34. Декларація про державний суверенітет України. – К., 1990.
35. Чорнобильська трагедія. Документи і матеріали. – К., 1996.
36. Україна в цифрах у 1991 році: короткий статистичний довідник. – К., 1992.
37. Акт проголошення незалежності України. – К., 1991.

Примітки:

1. Робоча програма навчальної дисципліни є нормативним документом вищого навчального закладу і містить виклад конкретного змісту навчальної дисципліни, послідовність, організаційні форми її вивчення та їх обсяг, визначає форми та засоби поточного і підсумкового контролю.
2. Розробляється лектором. Робоча програма навчальної дисципліни розглядається на засіданні кафедри, у методичній комісії факультету, інституту, підписується завідувачем кафедри, головою методичної комісії і затверджується проректором з науково-педагогічної роботи.